

1981

zprávy

KRAJSKÉHO
VLASTIVĚDNÉHO
MUZEA
V OLOMOUCI

Číslo 214

Jaroslav Dopita

NĚKOLIK POZNÁMEK K MEDAILI NA 50. VÝROČÍ ZALOŽENÍ POBOČKY ČESKÉ NUMISMATICKÉ SPOLEČNOSTI V OLOMOUCI

Pamětní medaile, vydávané k výročí a významným událostem, bývají často raženy ex post. Není to však na závadu, protože tato drobná výtvarná díla, provedená většinou v ušlechtilém materiálu, neslouží jen příležitostnému pamětnímu účelu, ale mají trvalý význam pro svoji uměleckou, historickou a sběratelskou hodnotu. Opožděně byla ražena i medaile k 50. výročí založení pobočky ČNS v Olomouci, původně určená pro účastníky slavnostního zasedání, konaného u příležitosti tohoto jubilea na podzim v roce 1979.¹ Předběžná jednání o připravované ražbě začala sice se značným předstihem už v roce 1976, avšak konečné rozhodnutí, zda bude medaile vydána, bylo odkládáno pro nevyřešené problémy ostatních rozpracovaných edicí, jako byly medaile na olomoucké kašny a klášter Hradisko. Ke konkrétním jednáním, doprovázeným závaznými objednávkami, přistoupil výbor pobočky až počátkem roku 1979. K realizaci však vedla ještě nesnadná cesta přes schvalovací potíže ze strany ÚV ČNS, zajištění autorské spolupráce, problémy s mincovnou i měnicí se požadavky na kov a provedení, které dodatečně vyplynuly z úpravy ceny stříbra.

Z poměrně rozsáhlé korespondence a zápisů vyplývá, že názory na připravovanou ražbu nebyly dlouho ujasněny. Původní snahou bylo zachytit na jubilejní medaili námět z numismatické historie Olomouce. Mezi navrhovanými motivy se vyskytl mj. i požadavek na aplikaci detailu ze zlaté misky Augustina Olomouckého.² Tento námět se však neprosadil pro model medaile, ale byl použit k tisku pamětního listu.³ Konkrétní podobu dostala jednání až po vyřešení autorské otázky, když se úkolu ujal člen pobočky, ak. malíř a grafik Jeroným Grmela, který vypracoval návrh medaile a modelaci provedl ak. sochař Bohumil Teplý. Pro realizaci medaile byla zvolena tolarová velikost. Není bez zajímavosti povšimnout si několika předběžných návrhů J. Grmely, které předcházely vzniku definitivního modelu. V různých kompozičních obměnách je zde použito motivu rozrůstající se lipové větvičky nebo monogramu ČNS v kruhové výduti a různé varianty orlice. Velmi zajímavá je kompozice vrstvených plechů s vybitými otvory po mincovních střížcích, reminiscence na mincovní techniku 15. století. V popředí je znázorněn střížek, na němž mohl být alternativě zobrazen monogram nebo mince, popř. i jiný symbol.

Avers realizované medaile⁴ je rozdělen vodorovnou úsečí, vedenou nepatrně pod středem daného pole. V horní, větší části je pozitivně modelovaný nápis s negativními číslicemi: 50 VÝROČÍ / POBOČKY ČNS / OLOMOUC / 1929—1979. Mezi letopočty je rozdělovací znaménko v podobě drobného ornamentu. V dolní části je aplikována figurální maska konzoly gotického arkýře kaple sv. Jeronýma

z olomoucké radnice. Vznik arkýře spadá k roku 1491. Umístění figury na medaili výstižně vyjadřuje její původní nosnou funkci. Pod maskou je signatura G — T.⁵

Na reversu se nachází heraldická figura olomouckého městského znaku, stylizovaná orlice s naznačeným šachováním, uložená volně bez štítu na kruhové konkávní ploše, která obohacuje plastiku medaile o hloubkovou dimenzi. Orlice je umístěna mírně excentricky k horní části medaile. Pod orlicí je nápis „OLOMOUC“, u okraje medaile opis „ČESKÁ . NUMISMATICKÁ . SPOLEČNOST“. Kompozice znakové figury a písma je dobře vyvážena v poměru k aversu.

Modelace medaile není provedena klasickým mincovním způsobem, ale je řešena tak, že část reliéfu vystupuje nad základní plochu a část je zapuštěna do hloubky.⁶ Adekvátně je modelováno i písmo. Část textu je pozitivní a část negativní.

Medaile má průměr 40 mm a bylo raženo 210 kusů tombakových patinovaných, 120 kusů tombakových postříbřených a 82 kusů stříbrných v ryzosti 900/1000. Váha medailí je značně variabilní. Celý náklad 82 stříbrných medailí váží podle dodacího listu z mincovny 2 353 40 gramů. To znamená, že průměrná váha jednoho kusu je 28,7 gramů. Avšak při vážení jednotlivých, namátkově vybraných exemplářů, se váha pohybovala mezi 26,5—29,2 gramu. S podobnou situací se setkáváme i u bronzových medailí, jejichž váha je kolem 27—28 gramů. Hmotnost postříbřených medailí je oproti bronzovým zvýšena o povrchovou vrstvu stříbra. Ražbu provedla Státní mincovna v Kremnici v roce 1980—1981. Můžeme jen litovat, že mincovna nepřistoupila k ražbě této medaile s plnou odpovědností. Ražební nedostatky se projeví obzvláště na lesklém provedení ve stříbře (nekvalitní převod modelu na razidla, který je znatelný především v rovných plochách a písmu, ražba poškrábaným razidlem, nečistě upravené hrany aj.). U bronzových a postříbřených medailí jsou tyto nedostatky skryty pod matováním a patinou.

Za velmi záslužný počín olomoucké pobočky ČNS je třeba považovat vydávání edičních listů, jejichž účelem je podat základní informace k příslušným ražbám. První ediční list má číslo 25 a je expedován s výše popsanou medailí k 50. výročí založení pobočky.⁷ Cílem tohoto článku není hodnocení edičního listu, přesto je nutné upozornit na určité nesrovnalosti, které jsou tam obsaženy. Popis medaile se částečně odchyluje od vžitě numismatické terminologie (opis, nápis, označení kovu a provedení) a na některých místech nesouhlasí se skutečností (umístění orlice není asymetrické, ale excentrické). Figurální maska konzoly je mylně označena jako fragment svorníku a názor, že se jedná o prosebníka je hypotetický. Rok vydání medaile je 1979, i když se ražba v mincovně uskutečnila se zpožděním. Taktéž údaje o počtu ražených kusů neodpovídají skutečnému stavu (srov. s údaji uvedenými v tomto článku).

Přes zmíněné drobné technické nedostatky můžeme konstatovat, že k olomouckým ražbám přibyla pozoruhodná medaile, která se setkala přes svůj účelový charakter místního významu se širokým zájmem sběratelské veřejnosti a je ceněna pro svoje estetické hodnoty, dosažené jednoduchým, ale pregnantním ztvárněním daného tématu.

Poznámky:

¹ K. Growka, K 50. výročí založení pobočky České numismatické společnosti v Olomouci,

Zprávy KVM v Olomouci č. 200, s. 5–8; 50 let pobočky ČNS v Olomouci, Olomouc 1979; Numismatické listy XXXV, 1980, s. 65–67, 90, 95.

² Zprávy KVM v Olomouci č. 200, s. 27–29; Historická Olomouc a její současné problémy III, Olomouc 1980, s. 26–31, 123–126.

³ 50 let pobočky ČSN v Olomouci, I. c., s. 3.

⁴ U popisované medaile není zcela jasné, kterou stranu je třeba považovat za avers. Z hlediska motivické závažnosti i výtvarného zdůraznění bývá jako avers pokládána strana s orlicí. Tato heraldická figura však není oficiálním znakem pobočky, pouze symbolizuje místo vydání medaile. Pro určení aversu byl v tomto případě vzat jako rozhodující text, který udává název medaile a účel ražby.

⁵ Grmela — Teplý.

⁶ Reliéf na minci vystupuje zpravidla jednostranně, a tím je možné základní plochu na razidle vyhladit, po př. vyleštit.

⁷ Číslo listu nesouhlasí s počtem medailí, které pobočka vydala. Viz: 50 let pobočky ČSN v Olomouci, I. c., s. 13–21.

Jaroslav Dopita

NEZNAMÁ OLOMOUCKÁ STŘELECKÁ MEDAILE Z ROKU 1912

Střelecké závody, tzv. „Königsschiessen“, pravidelně pořádané olomouckým spolkem ostrostřelců,¹ bývaly významnou společenskou událostí. Vyvrcholením každé takové slavnosti bylo vyhlášení krále střelců, dvou maršálů a rozdělení medailí, odznaků a cen střelcům, kteří se umístili na předních místech. Většina numismatického materiálu, určeného pro tyto události se rozptýlila a zapadla se jmény tehdy slavnými a populárními. Na rozdíl od velkého počtu zachovaných olomouckých malovaných střeleckých terčů, které jsou pozoruhodným dokumentem té doby,² je dnes podchyceno jen velmi málo olomouckých střeleckých medailí a odznaků. V soupisech A. Taula³ a R. Pospíšila⁴ jsou uváděny pouze medaile z let 1789, 1880, 1884, 1885, 1903, 1917,⁵ jedna medaile krále střelců bez letopočtu a pět odznaků. K uvedenému výčtu můžeme nyní připsat medaili mistra střelce z roku 1912. V tomto roce se olomoucké královské střelby uskutečnily ve dnech 9.–16. června.⁶ Vlivem nepříznivého počasí byla účast menší než obvykle, přihlásilo se pouze 30 střelců. Střelby probíhaly denně od 8 hodin ráno až do setmění, s dvouhodinovou polední přestávkou. Nejatraktivnější záležitostí bylo závěrečné rozdělení cen a následující příjezd střelců na radnici, kde byli představeni starostovi města nový král střelců,⁷ oba maršálové i ostatní ocenění mistři střelci. Dále pokračovala okružní jízda městem, zakončená „královskou tabulí“ v restauraci městské střelnice. Z této střelecké slavnosti v roce 1912 je zachován ve sbírkách KVMO malovaný terč, na němž je vyobrazen vyhlídkový let npor. Biera nad Olomoucí, uskutečněný 22. 10. 1911.⁸

Medaile, které byly v tom roce předány králi střelců a maršálům, nejsou známy. Zde popisovanou medaili mistra střelce byl dekorován olomoucký měšťan Johann Foltin, který je uveden ve zprávě o výsledcích střelby v celkovém pořadí na osmém místě, přičemž v premií pěti střel z karabiny na desetikru-

hový terč se umístil jako čtvrtý a ve střelbě z vojenské pušky získal šesté místo. Johann Foltin, občanským povoláním kominický mistr, byl aktivně činný ve spolkovém i veřejném životě. Současně s členstvím v olomouckém spolku ostrostřelců byl gardistou ozbrojeného měšťanského sboru a velitelem hasičů. Jeho cílevědomý a energický postup při likvidaci požárů v roce 1912 na Dolním náměstí⁹ a v roce 1915 v Panské ulici¹⁰ ukázaly jeho schopnosti v uvedené funkci.

Medaile mistra střelce je stříbrná, částečně pozlacená. Po technické stránce je pečlivě vypracovaná, upravená a cizelovaná. Všechny nápisy i opisy jsou ryté. Avers připomíná svým členitým reliéfem spíše odznak. Tato lícní strana medaile byla zhotovena zřejmě samostatně a spojena s hladkou rubní stranou. Vlastní medaile je kruhová o průměru 38 mm a je na ní zobrazen stojící střelec ve stejnokroji, který se opírá pravou rukou o pušku a v levé upažené ruce drží klobouk. V pozadí je znázorněn terč s vyrytými kruhy a znázorněnými zásahy. Vpravo od střelce je umístěn kolčí štít s letopočtem 1912. V oblouku kolem postavy střelce je páska s opisem: MEISTERSCHÜTZE OLMÜTZ. Na medaili je posazena plasticky prořezaná heraldická královská koruna, uzavřená pěti viditelnými oblouky s říšským jablkem na vrcholu. Proti heraldickým zvyklostem je ozdobena dvěma stuhami.¹¹ Výška koruny je 14 mm. Medaile je zavěšena dvěma řetízky na španělském štítku s heslem „GUT BLEI!“, položeném na svazku dubových listů. Závěsná část medaile je opatřena na rubu sponou a má rozměry 38×17 mm. Avers medaile je jemně pozlacen mimo postavu střelce, pásku s opisem, heraldické štítky s letopočtem a heslem a stuhy u koruny.

Rubní strana medaile je hladká, odvod je ozdoben dvojitou linkou, která je v dolní části zakončena arabeskou. Uprostřed je vyryto ve dvou řádcích jméno: Johann/Foltin. V horní části reversu medaile i závěsu se nachází neobvyklá puncovní značka, která není vbíta klasickým způsobem, ale je rytá. Ryzost stříbra je označena 900/1000. Celková váha medaile včetně závěsu je 34,7 gramů.

P o z n á m k y:

¹ Stručný nástin dějin spolku je uveden v článku: V. B u r i a n, Olomoucký střelecký terč námětem poštovní známky. Zprávy VÚO, č. 176, s. 12–14.

² Viz seriál „Dřevěná kronika“ Olomouce ve sbírkách KVMO, otiskovaný r. 1980 ve Stráži lidu.

³ A. T a u l, Olomoucké medaile, plakety, žetony a známky, Olomouc 1969.

⁴ R. P o s p í š í l, Katalog střeleckých medailí, mincí, plaket a odznaků, Olomouc 1979, č. 37–52.

⁵ Medaile z roku 1917 (Pospíšil č. 47) nenáleží k medailím z „královských střeleb“.

⁶ Program a podmínky účasti zveřejnil deník Mährisches Tagblatt, Olmütz, 8. 6. 1912. Dílčí zprávy byly otištěny 15. 6. a 17. 6. 1912. Závěrečnou zprávu o průběhu a výsledcích střeleb přinesl též deník 18. 6. 1912.

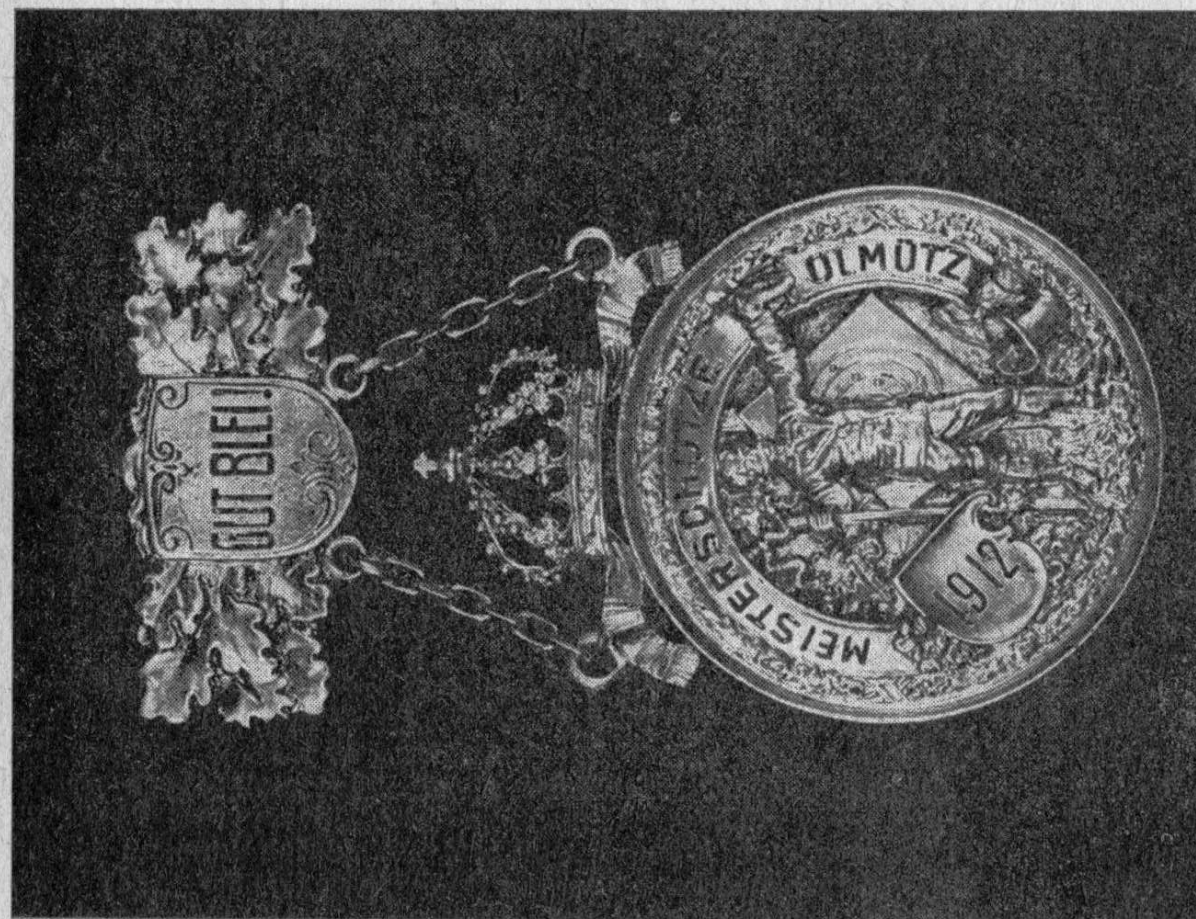
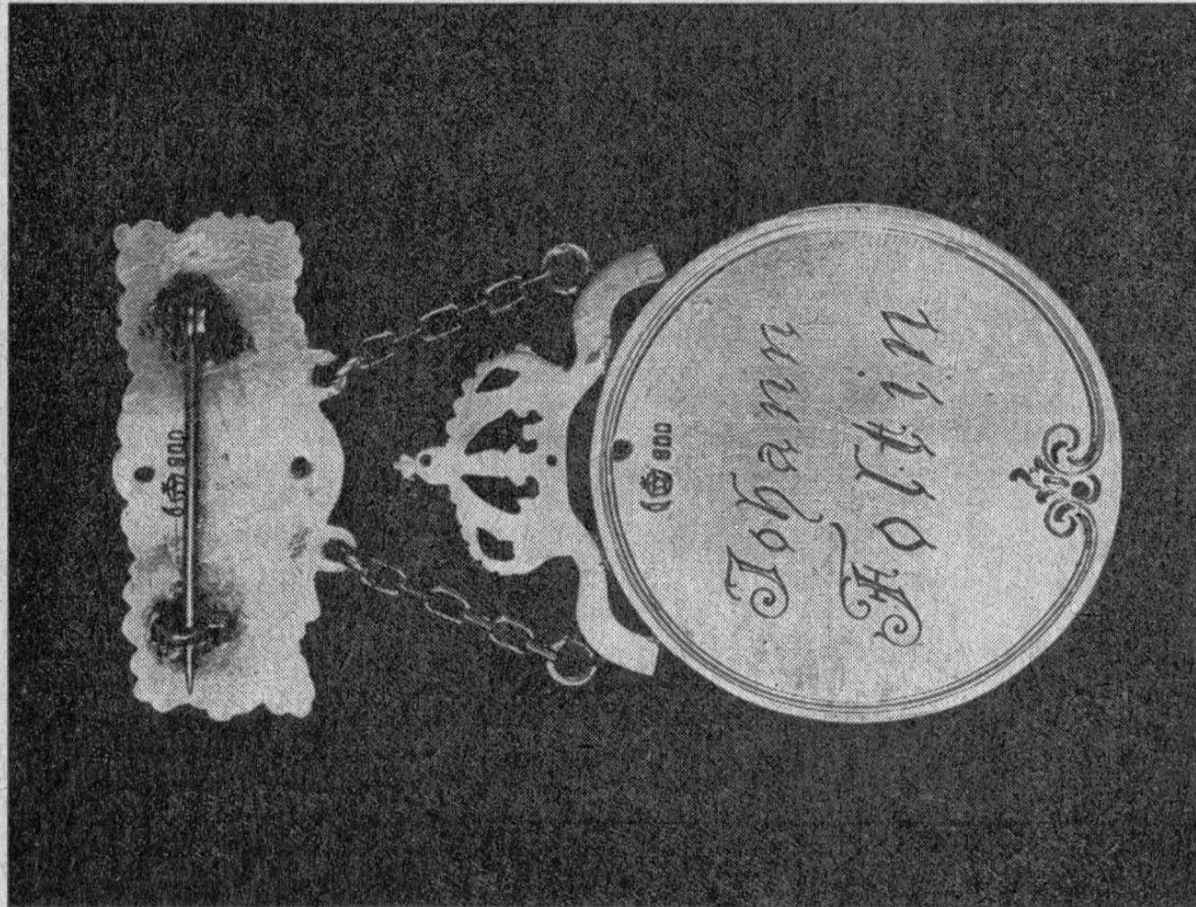
⁷ Hodnosti „krále střelců“ dosáhl Emil Wolfan z Olomouce. V červenci téhož roku zvítězil ještě na střeleckých závodech v Bavorsku (Mährisches Tagblatt 29. 7. 1912).

⁸ Zprávy VÚO, č. 1972, s. 23.

⁹ Mährisches Tagblatt 13. 5. 1912.

¹⁰ J. K u x, Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz, Reichenberg u. Olmütz 1937, 455 až 456.

¹¹ Stuhý náleží pouze k mitře, tiáře nebo císařské koruně, ve které je vložena mitra.

Olomouc, medaile mistra střelce z r. 1912. Snímek J. Schubert.

PŘÍSPĚVEK K POLITICKÉ ČINNOSTI J. R. DEMLA

Život a činnost prostějovského rodáka J. R. Demla byly spjaty se střední Moravou a těžiště jeho aktivity bylo v oblastech pro růst zemědělské výroby nejlépe disponovaných: na Olomoucku, Prostějovsku a Přerovsku.

Objektem Demlova národohospodářského a politického zájmu byl venkov a jeho maloburžoazie, jejíž příslušníci byli hospodářsky relativně nezávislí — tedy rolníci a částečně živnostníci. Bohaté hanácké vesnice se stávaly v důsledku hospodářských, politických i správních změn ve druhé polovině 19. století stále významnějším hospodářským a politickým faktorem, opírajícím se o vysokou bonitu půdy, strukturu její držby a národnostní kompaktnost většiny obcí.¹ Hospodářsky sílící venkovská buržoazie se postupně pokoušela prosadit i v politické sféře a tuto snahu podpořily i důsledky vleklé agrární krize, která se začala projevovat od konce sedmdesátých let 19. století.²

Se změnami v zemědělské ekonomice, které krize vyvolala, souviselo i intenzivnější spolčování výrobců ve sféře hospodářské, politické i kulturní, které postupně směřovalo k vytvoření mimoekonomických záruk hospodářské prosperity. Řada záložen, hospodářských, kulturních a později i politických spolků se významně podílela na dobových politických akcích (oslavy výročí Říjnového diplomu, převezení korunovačních klenotů, položení základních kamenů Národního divadla a především táborové hnutí na Moravě v letech 1868—1874).³ Část venkovského obyvatelstva, mající volební právo, pak byla (již vzhledem k národnostně sociální struktuře měst) oporou politiků sdružených v národní straně a projevovaly se zde proto i důsledky jednotlivých fází jejího vývoje až do devadesátých let 19. století.

Demel ve své činnosti spojoval vesnici a zemědělskou výrobu jako dva vzájemně se prolínající faktory a celkově vycházel ze zájmů početně slabší, ale hospodářsky silnější vrstvy kapitalisticky hospodařících rolníků, kterým se měl vývoj jednotlivých obcí podřídit tak, aby vznikly relativně uzavřené, kompaktní a z hlediska hospodářského i politického stejně programově zaměřené celky, které by byly oporou při prosazování jejich požadavků a zároveň by rolníky chránily před negativními vnějšími vlivy. V duchu tohoto — původně především na hospodářskou sféru zaměřeného programu — formuloval Demel již v polovině šedesátých let výsadní a rozhodující postavení rolníka a jeho práce z hlediska celkového vývoje společnosti.⁴ Vyloučení politického tlaku při prosazování hospodářských požadavků bylo v této fázi dáno jednak strukturou politického života na Moravě, jednak Demlovým vztahem k ní a částečně i skeptickým názorem na úroveň a schopnosti možných předáků z řad rolníků.⁵

Charakteristické pro uvedenou koncepci bylo Demlovo pojetí rolnických záložen, které se podstatně lišilo od stanov jiných venkovských peněžních ústavů.⁶ Projevovalo se to především ve vymezení členství „... členem záložny je jen rolník a občan usedlý (tedy takový, který je svým majetkem schopný rovnocenně ručit)...“ i v zaměření záložen, které kromě úvěru měly jednoznačně poskytovat podporu vznikajícím rolnickým akciovým závodům.⁷ Sociální charakter záložen Demlova typu doplňovalo jeho doporučení „... spojití záložny se spořitelny, aby i osobám jako čeledínům, tovaryšům, nádeníkům a jiným, kteří se údy řádnými stát nemohou, dala příležitost uspořít... a na úroky ukládati...“⁸ Vlastní otázku sociální navrhol řešit za účasti zaměstnavatelů výchovou, osvětou a vyšší úrovní vzdělávání na straně jedné a přísnějšími mo-

censkými zásahy na straně druhé (větší pravomoc obecnímu představenstvu, zavedení donucovacích prací i v zemědělské výrobě a případné přesídlení žebračů, tuláků a do ekonomie obce nezapojených osob na zemědělsky nevyužitě plochy do Uher a Srbska).⁹

Důležitým faktorem z hlediska celkového vývoje i Demlovy činnosti byl podíl venkova v životě českého obyvatelstva ve městech, který se poprvé výrazně projevil v Olomouci při zakládání Slovanského čtenářského spolku (1862), kde mezi 9 žadateli o schválení stanov byl i předseda olomoucké filiálky C. k. moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy (MSHS), K. Příza a člen jejího výboru a od roku 1863 vydavatel Hospodáře moravského, F. Slahyhoudek. Jednatelům nového spolku se stal aktivní propagátor rolnických záložek a pozdější předseda (1870) Ústřední rolnické záložny v Olomouci, F. Lakomý. Jeho členy byli J. R. Demel (od roku 1866 ve výboru) a významní předáci stavovského agrárního hnutí — J. Jestřábek, H. Floryk a J. Izák.¹⁰

Centrem Demlova působení byla olomoucká filiálka MSHS, v roce 1870 přeměněná na Hospodářskou jednotu olomouckou, která v prvním desetiletí své činnosti (od roku 1861) působila na Olomoucku, Prostějovsku, Přerovsku, Kojetínsku, Litovelsku a Plumlovsku, částečně i na Hranicku a Šternbersku.¹¹ Cílevědomá a úspěšná hospodářská i osvětová činnost¹², spolu s Demlovými pozicemi v Olomouci, byly příčinou jeho zvolení do zemského sněmu v roce 1867 za okresy Olomouc a Prostějov, kde byl kandidován národní stranou. Období táborů na Moravě (1868—1874) nemělo podstatný vliv na jeho program: jako řečník na táborech¹³ i jako poslanec se zabýval skoro výhradně otázkami hospodářskými s tím, že zvláště zdůrazňoval význam vzdělání jak základního (otázka českých škol), tak i odborného pro rolníky.

Významný podíl venkovských účastníků na táborech¹⁴ byl důsledkem a zároveň podpořil růst hospodářské a politické aktivity na venkově počátkem sedmdesátých let, v níž nabývaly stále větší váhu zájmy lokální a osobní. Tím sílily pozice a aktivita řady předáků stavovského agrárního hnutí, kteří doposud, zejména vzhledem k Demlovi, měli druhořadé postavení.¹⁵ Důsledky tohoto procesu, spolu s následky náznaků politické diferenciaci z poloviny šedesátých let¹⁶, se projevily při vzniku politických spolků v Olomouci a Prostějově v roce 1873. Demel byl sice od založení (1870) členem Politického spolku v Bnně, ale na vznik olomouckého reagoval velmi podrážděně¹⁷ a také diplomaticky formulované prohlášení jeho prvního předsedy J. Izáka¹⁸ potvrdilo — spolu s následujícími spory mezi Občanskou besedou a Politickým spolkem v Olomouci¹⁹ — diferenciaci politického tábora. Dřívější Demlův spolupracovník a předseda Hospodářské jednoty olomoucké J. Hoch byl předsedou prostějovského Politického spolku. Specifickým a pro postavení Demla nepříznivým rysem obou spolků bylo poměrně rovnoměrné zastoupení vesnice a města ve výborech²⁰ a to, že většina členů z měst byla svými politickými ambicemi s venkovem a jeho voliči spjata.²¹

Z tohoto hlediska a vzhledem k Demlovu postavení, založenému na působení a vlivu Hospodářské jednoty olomoucké, byl důležitý vznik nových hospodářských spolků v oblastech, původně spadajících pod olomouckou Hospodářskou jednotu. Pod vedením J. Hocha se osamostatnila Hospodářská jednota prostějovská (1875) a jejím předsedou byl zvolen T. Podivínský.²² Neúspěšný byl pokus o založení samostatného hospodářského spolku v Litovli, podporovaný i J. Hochem²³, ale roku 1878 se ustavila Hospodářská jednota kojetínsko-přerovská. Programová prohlášení jejich vedoucích činitelů i J. Hocha nepřinášela nic nového ve srovnání s požadavky Demlovými; celý vývoj jen potvrzoval diferenciaci ve stavovském agrárním hnutí.²⁴

Kromě Prostějovska poklesl vliv Demlův i na Olomoucku, kde se prosazoval vedle Izáka i J. Jestřábek²⁵, po Izákově (1876) předseda Politického spolku. Jako

člen výboru (1874) začal zde svoji kariéru politika i topolanský starosta a pozdější Demlův odpůrce J. Vychodil.²⁶ I když hlavním předmětem sporů Demla a jeho odpůrců v letech 1873—1878 byla otázka pasivní opozice na Moravě, kde Demel zásadně odmítal vstup poslanců do říšské rady,²⁷ byla v pozadí všech sporů jeho obava, že diferenciace politického tábora se negativně projeví na činnosti hospodářských spolků, založen a rolnických akciových závodů, které vytvářely zázemí stavovského agrárního hnutí a jejichž vybudování a úspěchy byly spojeny především s Demlovým jménem.²⁸ Zanedbatelné nebyly ani vztahy osobní, kde se cítil zneuznaný vzhledem ke svým zásluhám o hospodářský rozvoj venkova.

Důsledky změn v sedmdesátých letech se projevily i ve snaze zbavit Demla poslaneckého mandátu: po prvních pokusech v roce 1871²⁹ vystoupil neúspěšně jako Demlův protikandidát v zemských volbách roku 1873 J. Hoch (okres Prostějov-Plumlov)³⁰, kterého podporoval Našinec a Fanderlík (místopředseda prostějovského Politického spolku). Demlova kandidatura za národní stranu byla publikována až dodatečně, v předvečer voleb a projevily se zde zřejmě jeho spory s brněnským vedením³¹, které se vyhroutily při Demlově pokusu získat mandát proti oficiálnímu kandidátovi národní strany V. Mildschuhovi v říšských volbách, které těsně předcházely volbám zemským.³² Zde již také Hoch jako odpůrce Demlův vystoupil, ale nepodařilo se mu ovlivnit Demlovy pozice na Prostějovsku.³³ Teprve ve volbách do zemského sněmu 1878 byl Demel těsně poražen T. Podivínským (oficiální kandidát národní strany) a za jeho porážkou zjevně stáli odpůrci z roku 1873. O rok později, v říšských volbách se již nepokoušel kandidovat a podporoval jen neúspěšný pokus svého dlouholetého spolupracovníka L. Kubaly, který vystoupil proti kandidátu národní strany A. Mikyškovi.

I když Demel v Pozoru okázale uvítal zvolení Riegra za předsedu poslaneckého klubu jako počátku jednotného postupu všech českých poslanců,³⁴ od kterého si sliboval možnost výraznějšího prosazení svého programu, byl nucen postupně své názory revidovat. Prvním projevem jeho nové aktivity byl sjezd rolníků v Olomouci 18. 9. 1880, konaný u příležitosti Hospodářsko-průmyslové výstavy, který se usnesl na „...zřízení sboru zemského pro hájení zájmů rolnických“.³⁵ Navazoval tak na nezdařený pokus olomoucké filiálky z roku 1869, který měl ale jednoznačně hospodářský program a k jehož hlavním iniciátorům Demel patřil.³⁶ Zřetelný politický podtext nového pokusu naznačoval již Demlův návrh z roku 1879, který požadoval, aby rozhodující slovo při výběru kandidátů na poslance do zemského sněmu a říšské rady nemělo brněnské ústředí národní strany, ale zvlášť volená zastupitelstva v jednotlivých okresech.³⁷ Sjezd se dále usnesl, aby bylo zahájeno jednání s německými hospodářskými spolky ve věci společného programu.³⁸ Jednalo se zřejmě o šumperský spolek, jehož zástupci byli na sjezdu přítomni a aktivně vystupovali. S myšlenkou vytvořit organizaci hospodářských spolků souvisela i účast A. Eckerta z Chrudimi, který obdobnou koncepci hájil v Čechách.

Průběh druhého sjezdu rolníků, konaného u příležitosti ovocnářské výstavy v Olomouci (24.—26. 9. 1881), kde již byl čten návrh stanov, stejně jako malý ohlas celé akce u hospodářských spolků ukázaly, že stávající hospodářské korporace nejsou vhodnou základnou pro vytvoření jednotné organizace moravských rolníků.³⁹ Samotná možnost vzniku samostatné rolnické strany byla ještě před vlastním vyhlášením příprav k jejímu založení na třetím sjezdu 27. 8. 1882 v Pálkovicích⁴⁰ důvodem k pokusu likvidovat nebo alespoň oslabit Demlův Pozor, ke kterému došlo v lednu 1882.⁴¹ V pozadí celé akce stály zájmové skupiny kolem Moravské orlice a Našince, jehož poznámka na adresu Demlova blízkého spolupracovníka a redaktora Pozora J. Langa svědčila o obavách ze vzniku samostatné organizace rolníků.⁴² Důsledkem konfliktu bylo ustavení vydavatelského družstva Pozora,⁴³ které převzalo formálně vydávání, i když původní vydavatel Demel i nadále určoval jeho obsah. Rozbor místní proveniencí jeho členů, přípravného vý-

boru zvoleného v Palkovicích i signatářů žádostí o povolení Českomoravského selského spolku ukazuje, že centra hnutí byla především na Olomoucku, dále na Prostějovsku a Přerovsku a částečně na Litovelsku.⁴⁴

Polarizace ve stavovském agrárním hnutí se projevila i po založení Českomoravského selského spolku (Selský spolek), jehož ustavující sjezd byl 22. 9. 1883 v Olomouci. V jeho výboru se stále zřetelněji projevovaly dvě skupiny: první představoval J. R. Demel s I. Vrbou a L. Kubalou, druhá, soustředěná kolem předsedy Selského spolku J. Vychodila, byla početnější, ale nemohla se prosadit proti zkušenějšímu, schopnějšímu a autoritativnímu Demlovi, který vedl celou agendu Selského spolku. Změnou v poměru sil byl až příchod nového tajemníka J. J. Tvrdíka v lednu 1884⁴⁵, který byl zároveň tajemníkem Hospodářské jednoty olomoucké a postupně přebíral obojí agendu a zároveň se sbližoval s J. Vychodilem, kterému se pak na víc jak deset let stal nepostradatelným spojencem. Upřesňování kompetence jednotlivých členů výboru, zaměřené proti Demlovi a jeho pozicím, bylo příčinou konfliktů, které vyvrcholily Demlovou rezignací na funkci místopředsedy.⁴⁶ K prohloubení roztržky pak přispěl odchod I. Vrby z výboru. Zdůvodňoval jej náboženskou vlašností Vychodilovy skupiny, která byla v rozporu s původním programem Selského spolku formulovaným I. Vrbou.⁴⁷ K úplnému rozchodu pak došlo, když výbor schválil rozšířit vydávání Selských listů (2× týdně, původně měsíčník)⁴⁸ a když v březnu 1886 vystoupilo 5 členů v čele s Vychodilem z vydavatelského družstva Pozora.⁴⁹ Projevil se zde klíčový význam vlastního tiskového orgánu, aktuálního především ve stavovském agrárním hnutí, jehož aktivní členové i potencionální spojenci byli roztroušeni v jednotlivých obcích v důsledku značné sociální diferenciaci hanácké vesnice.

Demel i Vrba reagovali na Vychodilovo vítězství kampaní v Pozoru a využili i averze uvnitř Selského spolku, zaměřené proti hanáckým okresům (především Olomouc, Prostějov a Přerov), které nepřipouštěly do výboru Selského spolku úměrný počet zástupců ostatních okresů.⁵⁰ Důsledky rozchodu se projevily nejzřetelněji na stavu členské základny: 12. 5. 1886 měl Selský spolek 2620 členů a v registraci členů číslo 2883, kdežto o rok později (5. 3. 1887) měl 1960 členů a registrační číslo 3063.⁵¹

Rozchod se Selským spolkem ukončil politickou činnost J. R. Demla, kterou začal rozvíjet od počátku sedmdesátých let jako důsledek toho, že v rámci národní strany (stejně jako později ve straně lidové) nebylo možné prosadit hlavní hospodářské požadavky rolníků jako třídně vymezené části společnosti, aniž by se zároveň zásadně nezměnil celý program národní strany. Proto došlo po roce 1873 k jeho rozchodu s ní, ale vývoj v letech 1873–1878 byl příčinou, vedle konzervativního a náboženského založení Demlova, že i dále trval na požadavku jednotné politické strany a jednotného postupu českých poslanců, což se projevovalo v jeho orientaci na pražské staročechy a zásadním odmítáním mladočeského směru.⁵² Druhým závažným faktorem, který mu znemožňoval před rokem 1878 přikročit k budování samostatné rolnické strany, byla obava, že diferenciaci v politické sféře negativně ovlivní vývoj hospodářských korporací, rolnických záložen a vznikajících rolnických akciových závodů.⁵³ Teprve vývoj po roce 1878 jej vedl k projektu samostatné rolnické strany, zaměřené svým programem proti pozicím a koncepci strany národní.⁵⁴

Svou hospodářskou a osvětovou činností vytvořil Demel ekonomické zázemí stavovského agrárního hnutí a koncepcí této činnosti pak již v šedesátých letech i hlavní rysy jeho ideologie. Byl i hlavním iniciátorem při založení Selského spolku jako první politické organizace stavovského agrárního hnutí, ale zde, stejně jako v hospodářské sféře, byl postupně vytlačován předáky z řad rolníků. Preferování zástupců z řad rolníků bylo programově prosazovaným požadavkem uvnitř stavovského agrárního hnutí, hájeným i J. R. Demlem.⁵⁵ Úzké sepětí se zemědělskou výrobou mělo být zárukou dodržení zásady výlučného postavení

rolníků ve spolcích a hospodářských podnicích,⁵⁶ vytvořených při prosazování jejich zájmů. Tato zásada byla obecně dodržována až do počátku 20. století a byla hlavní příčinou Demlovy postupné izolace. Ze stejného důvodu došlo až třicet let po jeho smrti (1. 10. 1905) k částečnému zhodnocení jeho zásluh v oblasti hospodářské činnosti.⁵⁷

Poznámky:

¹ Zlomkovitost archívních pramenů i možnosti a v neposlední řadě pak i zaměření dobového tisku neumožňují přesně zachytit počátky politické aktivity předáků stavovského agrárního hnutí vzhledem k prostředí, kde vznikala a společenské vrstvě, kterou reprezentovala.

² Srov. E. Albert: *Ekonomika moravského zemědělství v II. polovině 19. století*, Praha 1970.

³ Srov. J. Radimský: Nejstarší spolkový katastr moravský, Brněnský archívní věstník 1959, č. 1., str. 17–33 a J. Janák: České kulturní spolky na Moravě v prvním třiletí po vydání Říjnového diplomu, VVM XVIII/1967, str. 71–87.

⁴ První dochovaný Demlův projev z roku 1863 je zároveň typický pro jeho pojetí rolníků jako konzervativní části společnosti: „... tak i náš stav rolnický jen zvolna se dá hýbat, taký on, jako mohutný kámen základný, na němž spočívá všechna budova státu a společnosti lidské, nekloní se a neviklá hned v pravo, hned v levo, jak to novotám vždy svědčí...“ čl. Opatrná povaha rolnictva, *Hospodář moravský* (HM), 1863, č. 6. Stejně pojetí vynáší Demel i o dvacet let později: „... český sedlák jest zbožný a bohudík osvědčil se vždy loajální pro vlast, dům a národ svůj...“ *Pozor* (P), 29. 9. 1883.

⁵ Srov. čl. Prospěly by společné rolnické továrny na cukr a velké průmyslové závody rolníkům naší krajiny v nynější době tak, jak se to při povrchním uvážení zdá?, HM, 1865, č. 6–7, kde Deml navrhuje vyčkat, až růstem vzdělání se utvoří dostatečný počet pracovníků z řad rolníků, schopný tyto závody zakládat a úspěšně řídit. Jeho obavy z živelnosti při zakládání rolnických akciových závodů, podporované celkovým vývojem ekonomiky, se ukázaly opodstatněné.

⁶ Srov. J. R. Demel v dějinách zemědělského družstevnictví. Demlův systém rolnických záložen. VCAZ XII/1936, str. 1–12 od F. Wenzla a jeho samostatnou práci: Jan Rudolf Demel 1833–1905, první průkopník zemědělského družstevnictví na Moravě, Brno 1935.

⁷ Srov. HM 1868, č. 2, 3 a 4.

⁸ Fr. Wenzl, c. d., str. 39–40.

⁹ Kterak si má náš rolník pomoci od přílišného žebráctva a proletariátu, HM 1869, č. 4, str. 10.

¹⁰ V. Nešpor: Slovanský čtenářský spolek, Věstník Občanské záložny v Olomouci č. 5, 1927.

¹¹ Užití těchto termínů je dané správními změnami, ke kterým v tomto období dochází.

¹² V Olomoucké filiálce MSHS a v pozdější Hospodářské jednotě byl Demel od počátku postupně jednatelem, místopředsedou a od roku 1874 předsedou. Byl hlavním iniciátorem založení rolnických škol v Přerově (1865) a na Hradisku u Olomouce (1876), podílel se přímo na založení 20 a nepřímě 50 rolnických záložen, pro které vypracoval sám stanovy a byl i v čele založení Ústřední rolnické záložny v Olomouci (1870). Za své zásluhy byl delegován na sjezd hospodářských spolků, svolaný Horským 1863 a na sjezd venkovských záložen v Praze 1865. Angažoval se výrazně v boji za rozvoj českého školství (kromě rolnických škol a škol základních i při vzniku Slovanského gymnázia v Olomouci) a s jeho jménem je spojen i vznik řady rolnických akciových závodů (cukrovary ve Vrbátkách, Holici a Podivíně a sladovny v Příkazích a Prostějově). Současný stav bádání neumožňuje Demlovy zásluhy přesně vymezit, ale některé prameny naznačují, za jak složitých podmínek tyto závody vznikaly a jaký podíl na nich Demel měl. Srov. V. Janoušek: Vývoj Smržic v letech 1848–1928, Prostějov 1929, str. 57–63.

¹³ Demlova účast na táborech byla dána jejich charakterem, skladbou účastníků (srovnej ad. 14) i Demlovým postavením v oblastech, kde se tábory konaly.

¹⁴ J. Janák: Táborové hnutí na Moravě v letech 1868–1874, ČMM 87/1958, str. 232.

¹⁵ Vedle osobních sporů (neshody Demla s ředitelem Vyššího hospodářského ústavu v Doubravici Dumkem) byl závažným faktorem, který tento proces podporoval, značný územní rozsah oblastí spadající pod Hospodářskou jednotu olomouckou.

¹⁶ J. Janák: K předhistorii vzniku mladočeského směru v táboře moravské buržoazie, SPFFBU (J. E. Purkyně), roč. XI. (1962), řada historická, (C), č. 9, str. 109–129.

¹⁷ P., 9. 4. 1873, čl. Politický spolek v Olomouci, kde se Demel táže, kdo dal svolavatelům schůze právo k jeho ustavení.

¹⁸ "...kruh pokročilých vlastenců je bohudíky tak široký, že jsme mohli upustiti od běžného dosud zvyku, aby každý vlastenec musel státi u kolíčky každého vlasteneckého novo-rozeňátka..." Našinec [N], 11. 4. 1873.

¹⁹ Srov. R. Fischer: Zaniklé české spolky v Olomouci, Olomouc 1933, str. 6—16.

²⁰ Srov. P., 19. 4. 1873 a N., 8. 7. 1874.

²¹ Týkalo se to především J. Fanderlíka (místopředseda Politického spolku v Prostějově) a V. Šíleného (jednatel Politického spolku v Olomouci).

²² Srov. V. Janoušek, c. d., str. 55—63.

²³ N., 10. a 28. 3. 1875 a P., 25. a 28. 4. 1875

²⁴ Srov. Hochovy články: Prostředky k zvelebení stavu rolnického, N., 8. 1. 1876 a Hospodářská úvaha, N., 1. 1. 1876.

²⁵ J. Jestřábek byl zámožný sedlák a mlynář ve Velké Bystřici u Olomouce, pracoval jako předseda silničního výboru (od 1865), byl již od počátku sedmdesátých let průkopníkem hnutí, které na konci století vyústilo ve vznik starostenských sborů, v roce 1873 byl zvolen zemským poslancem (první pokusy prosadit se proti Demlovi jsou již z roku 1871 — srov. ad. 29). Podrobně R. Fischer: Jan Jestřábek, starosta a zemský poslanec, Olomouc 1940.

²⁶ Zde, zřejmě ve stycích s Izákem a Jestřábkem, jsou kořeny jeho pozdější orientace na lidovou stranu.

²⁷ Srov. P., 29. 10. 1873. Deml připouští vstup do zemského sněmu, ale vstup do říšské rady považoval za vyslovení souhlasu s opravou jejího volebního řádu. Zde hrálo zřejmě rozhodující úlohu i to, že oprava znamenala zvýšení počtu poslanců za města a tím i posílení pozic liberálů.

²⁸ Srov. ad. 12. Požadavek jedné politické strany hájil obdobně později J. Rozkošný z Křovic.

²⁹ V prvních zemských volbách v roce 1871 (září) kandidovali proti Demlovi a Vrbovi (148 a 153 hlasů) na okrese Olomouc Jestřábek a Hoch (24 a 14 hlasů). Srov. N., 6. 9. 1871. Hoch (a Izák) se pokoušeli kandidovat již dříve, ale bez úspěchu. Srov. J. Janák: K předhistorii... c. d., str. 120—121.

³⁰ Demel sice zvítězil 63:24 hlasům (srov. P., 22. 10. 1873), ale byl zde již zřejmý sílící vliv Hochův na Prostějovsku, kde téhož roku proti Mildschuhovi zvítězil mnohem výrazněji (srov. ad. 32).

³¹ P., 15. 6. 1872, zmínka o „brněnských pánech“ a jejich vztahu k Pozoru „...nezdá se býti po chuti, protože co orgán neodvislý by jejich rozkazů slepě neposlouchal...“

³² N., 22. 10. 1873, Demel prohrál 117:193 hlasům.

³³ Tamtéž: Demel získal na Prostějovsku 82, na Přerovsku 33 a na Kroměřížsku 2 hlasy.

³⁴ P., 11. 10. 1879, slavnostní titulní strana na počest Riegrova zvolení.

³⁵ P., 21., 23., 25., 28. 9. a 1. 10. 1880:

³⁶ HM, č. 9. a 10, 1869.

³⁷ P., 16. 7. 1879.

³⁸ P., 21. a 23. 9. 1880. Národnostní snášenlivost byla typická i pro počáteční období hospodářských spolků. Srov. A. Verbík: Počátky zemědělských spolků na Moravě, ČMM 89/1970 str. 238—239. Obdobná snášenlivost se objevuje i v prvních letech existence Selského spolku, jehož členy byli zřejmě i němeční rolníci. Srov. Okresní archiv Olomouc, M 6—24, Selský spolek, zápis z jednání domácí rady z 21. 8. 1884 „...posílají německým členům zásilky pod německou adresou, když toho žádají...“

³⁹ Tradiční zaměření hospodářských spolků na určitou oblast spolu s tím, že se na jejich půdě výrazně projevovaly zájmy lokální a osobní, bylo důvodem jejich nezájmu, který se projevil i později, roku 1890, kdy místo Selského spolku měla rozvinout činnost Ústřední rolnická jednota, jejíž existence měla být podmíněna spojením jednotlivých hospodářských korporací pod hlavičkou nové organizace.

⁴⁰ F. Obrtel: Moravští sedláci v druhé polovině 19. století, Praha 1919, str. 244, a P., 31. 8. 1882.

⁴¹ F. Obrtel, c. d., str. 240—242. R. Fischer: České noviny a novináři v Olomouci 1848 až 1938, Olomouc 1938.

⁴² „... jsme zvědaví, zda se tomu človíčku Langovi podaří na Moravě utvořit si stranu...“, N., 8. 1. 1882, N., 15. 1. 1882, čl. Neodvislá strana rolnická a její proroci.

⁴³ F. Obrtel, c. d., str. 238 a P., 23. a 27. 3. 1886.

Olomouc	Přerov	Prostějov	Z hlediska lokálního počtu:
12	4	2	27. 7. 1882, žádosti o povolení Sel. spolku
10	2	5	28. 9. 1882, žádosti o povolení Sel. spolku
11	1	1	1883—90, výbor Sel. spolku (z 16)
10	1	2	1882—83, vydavatelství Sel. listů (z 14)

Ze šlo o záměrné prosazování těchto okresů dokládá zápis schůze Selského spolku z 5. 9. 1883. Srov. OA, c. fond.

⁴⁵ OA, c. fond., zápisy ze schůzí výboru 4. 1. 1884, 26. 1. 1884.

⁴⁶ Tamtéž, zápis z 17. 12. 1884, že se Demel písemně vzdal funkce ve výboru.

⁴⁷ Základem Vrbova pojetí byla myšlenka: „... nejenom otázka politicko-sociální, nýbrž i jako otázka náboženskomravní a proto se chce Spolek k řešení agrárních poměrů a hájení zájmů rolnických směrem náboženskomravním ubírat...“ (Obrtel, c. d., str. 247). Jednou ze zásad formulovaných na schůzi Selského spolku v Přerově bylo: „... nechati stranou náboženská a všeliká různění a výhradně pracovat k povznesení stavu rolnického...“ (Selské listy, 1. 12. 1885).

⁴⁸ Od 1. 7. 1886, srov. Obrtel, c. d., str. 252 a 256.

⁴⁹ Obrtel, c. d., str. 252.

⁵⁰ Srov. ad ⁴⁴. Žádné zástupce neměly valašské okresy (166 čl.), západní Morava (305 čl.) a okresy Kunštát, Letovice, Boskovice, Blansko a Bučovice (204 čl.).

⁵¹ OA, c. fond, zápisy z 12. 5. 1886 a 5. 3. 1887.

⁵² P., 8. 7. 1874, výhrady proti „straně destruktivní v Čechách“ a hájení zásady podřizování se menšiny většině.

⁵³ Zde, stejně jako v celé Demlově činnosti, se projevoval rozhodující podíl hospodářské a osvětové činnosti. Demlova koncepce jednotné organizace rolníků, která i později stavovské zájmy nadřazovala dobovým politickým směrům a stranám, byla pak z tohoto hlediska jakousi náhradou za dřívější jednotnou celonárodní politickou stranu a nesla v sobě právě vliv požadavků hospodářského rázu.

⁵⁴ Proto se teprve po Demlově odchodu pokusila národní strana získat vliv na Selský spolek (jeho schůze v Litovli 9. 1. 1887).

⁵⁵ Např. P., 14. 6. 1879, čl. Rolníci a jejich zástupcové.

⁵⁶ Praktickým důsledkem této zásady byla snaha vázat držbu akcií v rolnických akciových závodech na dodávku suroviny (především cukrovary).

⁵⁷ Jednalo se o studie F. Wenzla a především E. Reicha, motivované zřejmě i osobní zkušeností s generací, která převzala Demlovy pozice i výsledky jeho práce.

DVA OBRAZY ANTONÍNA FERENCE VE SBÍRKÁCH OLOMOUCKÉHO MUZEA

Postupné zpracovávání sbírek v muzejních depozitářích přineslo i nové poznatky k moravské malbě 19. století. Mezi ně patří dva portréty moravského malíře Antonína Ference, umělce, jehož obrazy mají mnohá muzea i soukromí majitelé a jehož postavení v širším kontextu portrétního malířství se stalo v poslední době předmětem studia.¹

Antonín Ferenc se narodil 3. 6. 1801 ve Žďáru n. Sázavou. Malířským školením prošel — tak jako většina našich malířů té doby, ve Vídni, a to u Friedricha von Amerlinga. U tohoto známého malíře, který byl považován za prominentního portrétistu vídeňských horních vrstev, získal Ferenc zejména poučení v žánru, který byl již na ústupu — tedy v malbě miniatur. F. v. Amerling na svých pestrých studijních cestách zachytil vývoj současného evropského portrétního malířství v jeho širokém rozsahu, počínaje pražskou akademií pod vedením Josefa Berglera, přes italské a francouzské malířství až k mohutnému inspirujícímu vzoru Thomasu Lawrencovi, jehož vliv zasáhl většinu vídeňských portrétistů 2. čtvrtiny 19. století.² Pravděpodobně nutnost uživit rodinu a čelit konkurenci, kterou se pro portrétní malířství 19. století stala fotografie, poznamenala Ferencovu tvorbu spěchem, jeho díla mají nestejnou kvalitu a i v použití materiálů a techniky jsou rozdíly. Přesto ale výrazně komerční zájmy nesetřely z jeho obrazů to, v čem mohl, pokud by býval měl lepší podmínky, vyniknout — a co probleskuje z jeho děl i dnes: totiž cit pro barevnost a drobný detail. Tyto znaky, včetně věrného vystižení podob portrétovaných osob, jsou zřetelné i na obou obrazech v olomouckých muzejních sbírkách.

První obraz³ představuje starší ženu zachycenou v polopostavě, sedící v červeném křesílku v neutrálním tmavém prostoru s nepatrným naznačením světla, proudícího zezadu. Žena je oblečena v měšťanských modrých šatech s krajkovou vložkou ve výstřihu a krajky rovněž lemují dolní okraje rukávů. Pečlivě učesané černé vlasy jsou učesány do dobového účesu a doplněny černým krajkovým šálem, převázaným pod bradou. Jedna ruka je volně položena v klíně, druhá na madle křesílka; jejich optické zkrácení dává více vyniknout obličej, na nějž je soustředěna malířova pozornost. Důstojnost a také společenské postavení portrétované ženy zdůrazňuje klidný a sebejistý výraz ve tváři, která je natočena z en face a zvláště šperky — náušnice a zlatý náramek — které přitahují svou nápadností hlavní pozornost. Portrét ženy je malován kvašovou technikou na olejovém šepsovém podkladu a křídovém bolusu na plátně (34×27 cm). Do muzea byl získán v původním štukovém rámu nevalné hodnoty v dosti špatném stavu a bez bližších údajů o jeho původu. Proto jediným vodítkem k jeho určení a zařazení se staly přípisy na zadní straně plátna, které jsou dvojího druhu:

a) přímo na plátně černou barvou nebo tuší označen malíř —

„Ant. Ferencz

gem. im M. Sept. 1852“

b) přípisy na dvou přes sebe nalepených papírových štítcích — vrchní, psaný kurentem označuje portrétovanou ženu jako

„Antonia Noha“

spodní, rovněž psaný kurentem, zaznamenává datum úmrtí

„Antonia (Noha)

+ 9/8 1877“

c) přímo na plátně černou barvou nebo tuší poznačeno datum narození —
„geborn den 18^{en} Februar“

Druhý obraz⁴ představuje ženu středního věku, stojící u kulatého stolku, o nějž opírá pravou ruku. Dobový měšťanský šat, ve kterém je oblečena, je neurčité tmavé barvy, ze které vystupuje malý kulatý bílý krajkový límeček, vyčnívající krajkové rukávy. Levá ruka, která volně visí podél těla, přidržuje bohatě vyšívaný krajkový šátek. Pozadí je neutrální, postava je nenásilně osvětlena z boku a zezadu přicházejícím světlem, které zjemňuje hlavně partii hlavy. Přísný účes z tmavých vlasů je zkrášlen velkými zlatými náušnicemi, které tvoří soupravu s broží na šatech. Na obou rukách jsou zla é prsteny a náramky. Způsob malby je hladký, splývavý a nekonturovaný. Portrét ženy je namalován olejem na plátně, které bylo původně podlepeno lepenkou s papírovými mezivrstvami a hnědém bolusu (36×26,5 cm). Vzadu na lepence je uhlem napsáno: „A. Ferencz, 70“. Podle tohoto označení je tento obraz namalován o 18 let později než výše popsany portrét Ant. Nohové.⁵

Srovnáním obou portrétů a z dostupné literatury a dosud publikovaných děl tohoto malíře lze přibližně stanovit umělecké postavení A. Ference v jeho době a určit, čím jsou jeho díla poplatná dobovému vkusu, školení a manýře a v čem jsou jedinečná, nebo alespoň nad dobrý průměr.⁶ Jestliže si nečiníme nárok na konečné soudy, je možno považovat oba portréty za poměrně jednotné, vyvážené, vyznačující se jemnou barevností a střízlivým používáním barev. Rané dílo i obraz z pozdního věku malířova (zemřel v r. 1874 v Brně) nejsou v zásadě protikladné, je patrný i jistý vývoj ke zběhlosti. Zvláště vyniká naučená manýra, hbitost a zručnost ve zvládnutí fysiognomie obličejů a šatových doplňků. Ferenc běžně používal neutrální pozadí, které nic nezpřesňovalo a zřetelně ukazovalo na ateliérový původ. U obou obrazů jsou nápadné nepropracované ruce a zřejmý větší důraz, který je kladen na kvalitu zobrazovaného materiálu, jako jsou krajky, sametový povrch oblečení, třpyt šperků a tím také na společenské postavení těch, kteří se nechali portrétovat.⁷

P o z n á m k y:

¹ Jaroslav Kačer, Moravské malířství první poloviny 19. století, katalog výstavy pořádané MG Brno a Muzeem Kroměřížska Kroměříž, 1980.

² Friedrich von Amerling (1803—1887) vedle F. Waldmüllera nejvýznamnější malíř vídeňského biedermaierského období. Další údaje v Encyklopedii světového výtvarného umění, Praha 1975 a v katalogu výstavy Jaroslava Kačera, Rakouské malířství 19. století ze sbírek MG Brno, Brno 1976.

³ Obraz zakoupen v obchodě Starožitnosti Olomouc v r. 1967 a v uměleckohistorických sbírkách KVMO uložen pod č. UP 9896.

⁴ Obraz zakoupen v obchodě Starožitnosti Olomouc v r. 1968 a v uměleckohistorických sbírkách KVMO uložen pod č. UP 9134.

⁵ Za podrobné informace o technice malby a materiálech srdečně děkuji Evě Jarošové, konzervátorce KVMO, která oba obrazy pečlivě prozkoumala, očistila a restaurovala.

⁶ První samostatnou výstavou byla výstava v rodném městě malířově — Žďáru n. Sázavou a jeho autor — V. Letovský, zde provedl také první zhodnocení díla A. Ference.

Leoš Mlčák, Další zjištění v moravské malbě 17.—19. století, in Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 4, Ostrava 1979.

Další obraz „Portrét muže“, ol. na plátně z r. 1855 reprodukován v Katalogu výstavy konzervátorských prací v muzeích Severomoravského kraje, OVM Nový Jičín 1981.

⁷ Při přepisu malířova jména jsem se přidržela způsobu, který jméno píše česky — rozdíl od podpisů, kde se objevuje jen tvar Ferencz.

Pro úplnost doplňuji, že v depozitáři hradu Šternberka jsou dvě kopie sign. Ferencem (ST 839, 841).

POLSKÉ PRAMENY K DĚJINÁM OBJEVNÝCH CEST 16. STOLETÍ V OLOMOUCI

Jedním z významných počinů Státní vědecké knihovny v Olomouci, jež mají sloužit odborné veřejnosti, je vydávání soupisů děl, která jsou obsažena v jejích bohatých fondech. Po ukončení soupisu knih vytištěných na území Čech, Moravy a Slovenska¹ se objevil první svazek nové řady věnovaný Krakovu.² Na otázku — Proč právě tiskům tohoto města je věnována pozornost? — najdeme odpověď v úvodu: „...protože kulturní styky krakovské univerzity a s ní spolupracujících tiskáren s Moravou a Olomoucí v 16.—18. století byly velmi silné, o čemž svědčí i tento sám soupis.“³ Nový soupis, jako ostatně všechny svazky jemu předcházející představuje neocenitelnou pomůcku při práci s bohatstvím knihovních fondů SVKOL a dal, vzhledem k tomu, že většina prvních prací o Novém světě v Polsku vyšla právě v Krakově, podnětný impuls ke vzniku této studie.

I.

Již několik let se zabývám výzkumem knihovních fondů SVKOL z různých hledisek. Snažím se především o podchycení českých i zahraničních rukopisů a tisků zhruba do roku 1830 týkajících se nějakým způsobem zemí hispánského a lusobrazilského světa.⁴ Řadu dílčích studií věnovaných jednotlivým dílům buď vzácným či svým způsobem zajímavým jsem publikoval na stránkách tohoto časopisu.⁵ O syntetičtější pohled shrnující výsledky výzkumu i v jiných knihovnách ČSR jsem se pokusil v některých větších pracích.⁶ Postupem doby, kdy se do jisté míry podařilo rekonstruovat na základě výzkumu knihovních fondů SVKOL, SK ČSR v Praze, některých zámeckých knihoven a rukopisných fondů archívů jistý „obraz Nového světa v českých zemích“ minulých epoch, objevila se potřeba srovnat tento „obraz“ se skutečností, jaká existovala v našem nejbližším okolí. Je jasné, že stejně jako Uhry, Moskevská Rus i Polsko ani my nemůžeme souměřit s objevitelskými centry ostatní Evropy, pokud jde o poznávání západní polokoule a knižní produkci o tomto jevu, v 16. století. Ale i ve skupině posledně jmenovaných zemí existují v tomto ohledu rozdíly. Díky studiím některých polských autorů⁷ je nám poměrně dobře známo, jak se vytvářelo povědomí o Novém světě v Polsku a jednotlivé krakovské tisky podchycené v soupise uváděném v úvodu dávají možnost přímého porovnání českých a polských pramenů k dějinám zámořských objevů v 16. století.

První zmínku o Americe, která se objevuje v polské literatuře, najdeme podle shodného mínění všech citovaných autorů⁸ v polském komentáři díla Jana z Hollywoodu zvaného Sacroboſco, který pořídil Jan z Glogova. Tisk vyšel v Krakově v roce 1506.⁹ V této souvislosti připomínám, že první český spis o Americe se objevuje, podle nových zjištění v témže roce. Je jím tisk plzeňského knihtiskáře slovenského původu Mikuláše Bakaláře *Spis o nových zemích a o novém světě...*, jehož vznik byl původně kladen do roku 1504,¹⁰ později 1508.¹¹ Rovněž v Krakově vyšlo v roce 1512 kosmografické dílo Jana ze Stobnice obsahující další jednotlivé údaje. Vedle těchto, se objevily ještě některé okrajové zmínky v díle Mateusze Kmity ze Szamotul a ve slavném spise Mikuláše Koperníka *De revolutionibus orbitum coelestium* (1534).

V letech 1524—1531 působil ve Španělsku jako vyslanec polského krále, diplomat Jan Dantyszek, který se živě zajímal o španělské a portugalské výboje v Americe. Seznámil se dokonce s dobyvatelem mexické říše Aztéků Hernánem

Cortésem, s nímž si později dopisoval. Dantyszkovy tři pamětní spisy, které o zámořských aktivitách obou pyrenejských království zaslal do Polska se bohužel nezachovaly.

První komplexnější pohled na Ameriku psaný polsky poskytla teprve kniha Marcina Bielského *Kronika, to jest Historia swiata...*¹² Polský historik Janusz Tazbir ji označuje za pramen, z něhož byly v Čechách 17. století velmi často čerpány znalosti o španělských výbojích v Americe.¹³ Autor toto tvrzení bohužel nedokládá žádným konkrétním důkazem a podle mého názoru to ani není možné. V 17. století už měli Čechové řadu prací ve vlastním jazyce, z nichž mohli čerpat poučení o Novém světě.¹⁴ Byla to však především *Kosmografie česká* (1554), která v mnohém, zejména bohatějším výběru informací a menší míře omylů a nepřesností,¹⁵ daleko předčila Bielského kroniku a více se blížila soudobým pracím západoevropským.¹⁶

Název Brazílie se podle Janusze Tazbira objevuje v Polsku poprvé v roce 1550 v díle Jezuity Petra Skargy *O rzadzie i jednosci Kosciola bozego pod jednym pasterzem (Krakov)*. Nachází se i v jiném Skargově díle z roku 1579, které je v několika vydáních v SVKOL.¹⁷ Pro srovnání: v Čechách vznikl v roce 1590 rukopisný překlad Léryho cestopisu, který pořídili dva čeští bratři Matěj Slovák a Pavel Cyrus pod názvem *Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove*.¹⁸

Posledním z polských autorů, který si všímá, byť jen okrajově, španělských dobytelských podniků v Americe a jehož dílo se nachází v SVKOL, je Pavel Pia-secki,¹⁹ který konstatuje, že Španělé si podrobili velké množství Indiánů „bez toho, že by respektovali práva národů.“

II.

Z toho, co zde bylo v krátkosti naznačeno na základě některých materiálů z fondů SVKOL, vyplývá několik faktů. Především to, co opakuji téměř neustále, že bohatství fondů SVKOL není ještě zdaleka zhodnoceno a že časem se mohou objevit další nová překvapení.

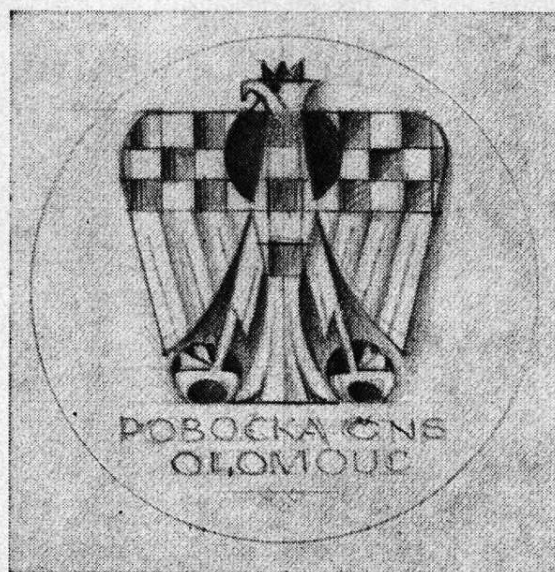
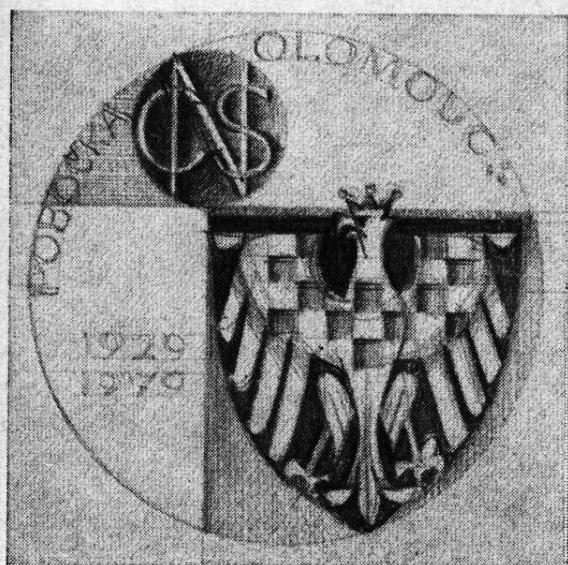
V našem konkrétním případě napomohla zmíněná díla nejen ke srovnání situace, jaká existovala v poznávání Nového světa v 16. století, u nás s Polskem, ale především ukázala na možnost uvést na pravou míru některé soudy, jež naopak vznikly zřejmě z neznalosti našich tisků odpovídajícího obsahu ve stejné epoše. V této souvislosti se vynořuje zajímavá otázka. Do jaké míry se v polských knihovnách nacházejí (nacházejí-li se vůbec) česká díla se stejnou tematikou? Ve srovnávacích pasážích citovaných knih (pokud zde tyto pasáže existovaly) jsem odpověď nenašel. Snad bude možné ji najít přímo v historických fondech polských knihoven v Krakově, Wroclavi a Varšavě.

P o z n á m k y:

¹ Václav P u m p r l a, Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci. I. Tisky vydané na území Čech a Moravy v letech 1501–1800. Sv. 1–10. Rejstříky I. II. Olomouc 1974–1979 (Publikace Státní vědecké knihovny v Olomouci). Týž Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1800 Štátnej vedeckej knižnice v Olomouci, Martin, Matica slovenská 1974.

² Václav P u m p r l a, Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci II/1. Krakovské tisky vydané v letech 1501–1800, Olomouc 1979.

³ str. I.

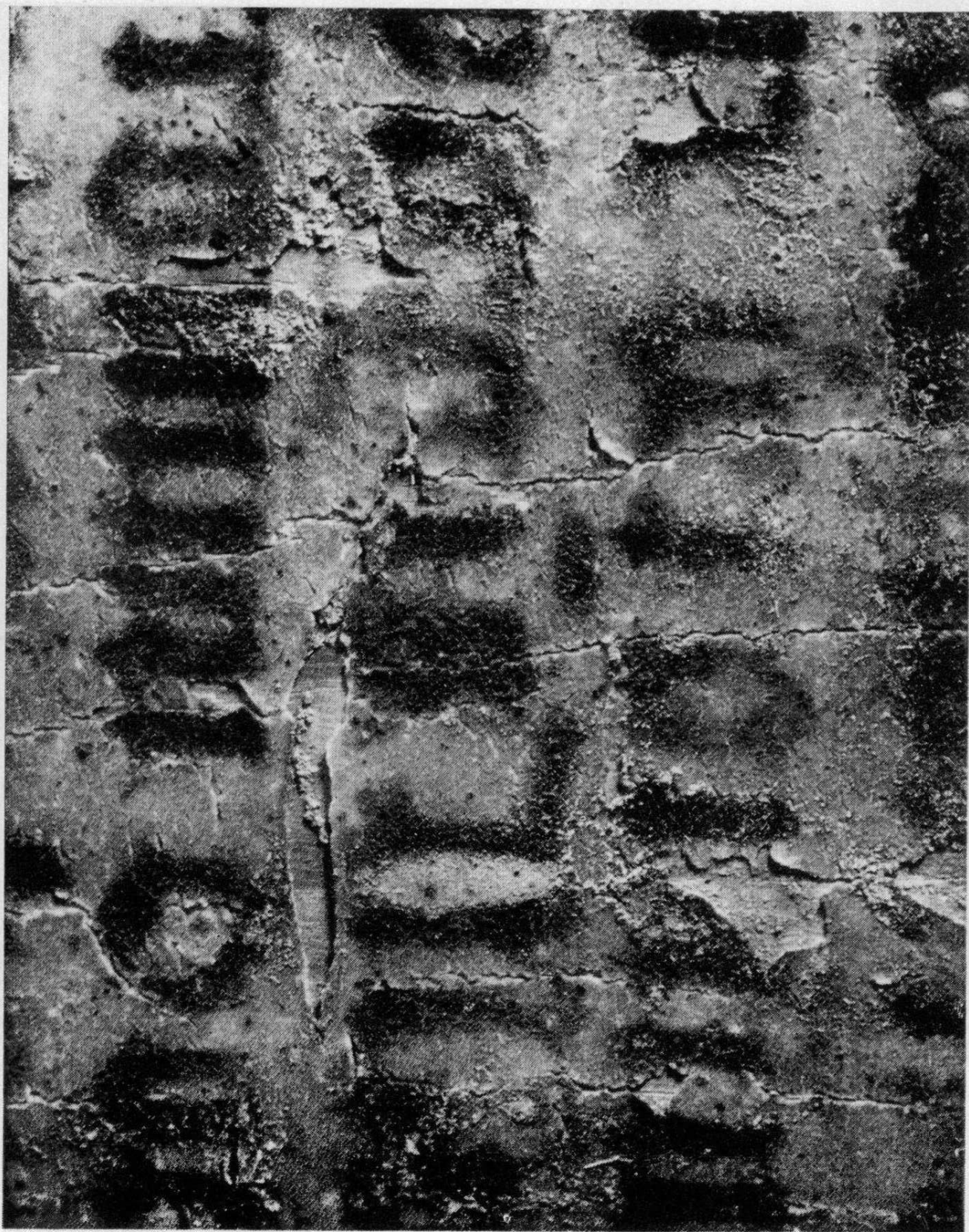
Olomouc, medaile k 50. výročí založení pobočky České numismatické společnosti (1929—1979). Předběžné grafické studie akad. malíře Jeronýma Grmely.

[J. Dopita, Několik poznámek k medaili na 50. výročí založení pobočky České numismatické společnosti v Olomouci]

A NNO DOMINI MILLE
 SIMO QVADRINGENTESIMO NONAGESIMO,
 DOMINICA VOCEM JOCONDITATIS: con-
 secrata est Capella hac et Altare, per Reve-
 rendissimum in Christo Patrem Dominum
 Dominum IOANNEM Waradiensem
 Episcopum &c; in honorem DEI Om-
 nipotentis Ejusque Genitricis Vir-
 ginis MARIAE, nec non Sancti
 HIERONYMI Doctoris Eximij, cu-
 jus reliquiae et aliorum plurimorum San-
 ctorum in hoc Altari cum condigna
 reverentia sunt reconditae,

Descriptum ex Originali hujus ex obversa parte Tabellae Anno
M.DCCXXIII.
 XXV. Aprilis.

Olomouc, konsekrační nápis z radniční kaple, opis z roku 1723. Snímek Jiří Schubert.

Olomouc, konsekrční nápis z roku 1491, zvětšený detail současného stavu. Snímek Jiří Schubert.

(V. Burian, Konsekrční nápis z roku 1491 z olomoucké radnice)

⁴ Tzn. Španělska a tzv. španělské Ameriky a Portugalska a Brazílie.

⁵ Jejich souhrn viz Václav Burian, Obsah Zpráv Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 151–200, Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 204/1980, str. 26.

⁶ Např. Oldřich Kašpar, Obraz indiánských společností Nového světa v evropské literatuře 16.–18. století, kandidátská disertační práce, Praha 1978.

⁷ Např. Janusze Tazbira (Szlachta i konkwistadorzy. Opinia staropolska wobec podboju Ameryki przez Hiszpanie, Warszawa 1969, ad.), Marie Paradowské (Polacy w Ameryce Południowej, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977), Romualda Wróblewského (Znajomość Ameryki w Polsce okresu odrodzenia, Warszawa 1977). Srov. Oldřich Kašpar, Latinská Amerika v renesančním Polsku, Nový Orient 1/1979.

⁸ Viz pozn. 7.

⁹ Viz Václav Pumplra, soupis starých tisků..., Krakovské tisky..., str. 29/č. 74.

¹⁰ Tak usuzoval jeho první vydavatel Cyril Straka v roce 1924.

¹¹ Srovnej studie Jiřího Hrubého především na stránkách sborníků Strahovská knihovna a Ibero-Americana Pragensia.

¹² První vydání Krakov 1551, vydání z roku 1564 viz Václav Pumplra, op. cit. str. 10/č. 22.

¹³ Janusz Tazbir, La découverte de l'Amérique dans la conscience polonaise aux XVI–XVII siècles, Rinascimento, Anno XXIV/Dicembre 1974, str. 222.

¹⁴ Např. již zmíněný Spis o nových zemích z roku 1506, Kosmografii českou z roku 1554, Kalendář historický Daniela Adama z Veleslavína, Rejstřík historický Benjamina Petřka z Polkovic (oba tisky z konce 16. století); podrobněji viz Oldřich Kašpar, Obraz Nového světa v českých zemích 16. století, Nový Orient, 2/1979; též, Repercusión de los primeros contactos entre Nuevo Mundo y Europa Central (Colón y Vespucio en Bohemia), Archív Orientální, no. 3, vol. 47/1979.

¹⁵ Uvedu jen několik příkladů: např. Kronika Bielského je jednoznačně pod vlivem vespuciovské tradice, označuje Ameriga Vespucciho za prvního objevitele amerického kontinentu, na rozdíl od Kosmografie české, kde její pořadatel – Zikmund z Púchova je daleko opatrnější: „Amerykus Vespuzius od Ferdynanda krále Kastílie spolu s Kolumbem okolo Léta Páně tisícího čtyřstého devadesátého druhého k hledání neznámých zemí vyslán byl. A když se plavení mořskému naučil, po několika letech potom sám své plavení předsevzal.“ (Kosmografie česká, Praha 1554, fol. CII). Mimoto uveřejňuje Zikmund z Púchova i výtahy z Kolumbových deníků a listů na větším prostoru než Bielski. V Bielského kronice úplně chybí cortésovská část (tj. výtah z dopisů španělského dobyvatele Hernána Cortése) apod.

¹⁶ Srov. Oldřich Kašpar, La Cosmografía Checa en el contexto de los trabajos cosmográficos europeos del siglo XVI., Ibero-Americana Pragensia vol. X/1977.

¹⁷ Zywyoty Swietych Stárego y nowego zakonu..., viz Václav Pumplra, op. cit., str. 73–74/č. 181–183.

¹⁸ Tiskem vyšel rukopis až v roce 1957, k vydání ho připravili Quido Hodura a Bohuslav Horák.

¹⁹ Chronica Gestorum in Europa singularium... viz Václav Pumplra, op. cit., str. 58/č. 146, 147.

NĚKOLIK POZNÁMEK O PŘÍNOSU OLOMOUCKÝCH MĚŠTANSKÝCH KNIHOVEN PRO STUDIUM MORAVSKÉHO HUMANISMU

Eduard Petrů ve studii K otázce periodizace humanismu¹ zkoumá ediční politiku známého tiskaře 16. století Johanna Günthera² v norimberské, prostějovské a olomoucké tvůrčí etapě. Chápeme-li národní humanismus na rozdíl od humanismu latinizujícího jako proud, který se vzdal dřívější exkluzivity a výlučnosti a nabyl tím větší životaschopnosti a zázemí, potom musíme s podobným výzkumem ediční politiky plně souhlasit. Günther totiž nevystupoval jako pouhý tiskař-výrobce, i když samozřejmě nemohl zanedbávat stránku ekonomickou, ale jako kulturní činitel, u něhož se výroba jeví až posledním článkem celého složitého procesu. Proto můžeme, byť opožděně, tuto osobnost právem zařadit do dějin české literatury vedle Daniela Adama z Veleslavína nebo Mikuláše Konáče z Ho-
diškova.

Na základě rozboru konkrétních titulů vyšlých z Güntherovy tiskařské dílny byly získány cenné poznatky, které E. Petrů shrnuje takto: „...otázky konfesijní se vůbec dostávají na druhé místo a prvořadý význam má vazba literatury k životní praxi a otázkám mravně výchovným.“³ Kdežto oblast náboženské literatury stála u tohoto tiskaře až na druhém místě, analýza olomouckých měštanských knihoven,⁴ provedená až do roku 1620 (Günther zemřel roku 1567), ukázala, že měšťané bezvýhradně akcentovali náboženskou literaturu jako výraz zájmu o konfesijní otázky na prvním místě a že muzikologii, beletrii v užším slova smyslu a literatuře věnované hospodářské a přírodovědné praxi věnovali daleko méně pozornosti.

Musíme však uvážít, do jaké míry byla měštanská třída jako kompaktní celek schopna okamžitě reagovat na vážný přínos renesančních individualit. Opoždování čtenářského vědomí za progresivním trendem formovaným vynikajícími individualitami je nutno chápat jako jev pro společnost příznačný. Opoždování společenského vědomí souvisí s faktem druhotnosti vědomí ve vztahu bytí a vědomí, s existenční závislostí jednotlivých ideí a teorií na svém materiálním zdroji.⁵ K tomu dále přistupuje určitá konzervativnost, neuvědomělost, neznalost, síla zvyku, výchovy a tradice. Opoždování čtenářského vědomí nelze ale příliš zevšeobecňovat. Skladba měštanských knihoven, můžeme-li použít Mathesiova označení, ukazuje na „pružnou stabilitu“ čtenářského vědomí. Měšťané velmi rychle reagovali na zahraniční vydávání nových titulů z oblasti právnické, lékařské literatury a pochopitelně i z oblasti polemicke literatury náboženské. O tempu, s jakým reagovali na každý přírůstek v ediční praxi, svědčí např. knihovna Obeslaviova, Soleova, Rigeliova, Kaphaelova, Eberttova, Handlova a dalších.

Jestliže knihovny zaznamenané v rozmezí let 1617—1620⁶ vznikaly přibližně od 70. let k Bílé hoře, pak je od smrti tiskaře Günthera dělí více nebo méně dvě desetiletí. Domníváme se, že dvacet let představuje již dostatečně dlouhý interval, který by překlenul ono opoždování čtenářského vědomí a který byl potřebný k recepci tiskařovy ediční politiky do širšího měštanského prostředí. Na druhé straně Günther po dobu svého působení v Olomouci a Prostějově vydal řadu děl literatury zaměřené k životní praxi, tj. právnické literatury, lékařské literatury, tituly školních knih apod.⁷ Vysvětlíme-li pružnou reakci olomouckých měšťanů na zahraniční literaturu změnami ve struktuře měštanské třídy, akcentováním vazeb na praktickou stránku života, jak lze potom vysvětlit absenci titulů stejné žánrové klasifikace z moravské produkce Güntherovy?

Zdá se, že i když tento výborný tiskař dokázal svým modelem ediční praxe obecně pokrýt šíři praktických potřeb měšťanů, do intolerantního protestantského prostředí v Olomouci díky své konfesijní neutralitě přece jen nepronikl, a nebo své pracovní zájmy cílevědomě zaměřoval mimo Olomouc. Je nutno zdůraznit, že samostatnost moravského tiskaře byla determinována i dohledem blízké kapituly a městské rady, a z tohoto důvodu tiskárna, která by se snažila pokrýt onu „neoficiální“ poptávku měšťanstva, v Olomouci vlastně ani existovat nemohla.⁸ Odlišné podmínky byly jistě u tajných moravských tiskáren, kryjících se anonymitou a využívajících ochrany bohatých feudálů (např. Mons liliorum-Luleč, Insula Hortensis-Ivančice).

Z uvedeného lze tedy uzavřít, že se olomoucké čtenářské zájmy lišily od Güntherovy progresivní a vyspělé ediční politiky, přičemž tuto odlišnost je třeba vysvětlit blíže. Především nemáme na mysli ani tak opoždování vědomí majitelů za vědomím výrazných kulturních činitelů (kromě Günthera lze ve městě uvažovat i o podobných snahách rodiny Handlů), ale jeho osobitou modifikaci. Vývojové fáze čtenářských zájmů lze potom srovnat se zřetelem k výsledkům Martínkovým⁹ s periodizací navrženou Eduardem Petrů.¹⁰

Z průzkumu lze soudit, že latinský humanismus pěstovaný měšťanskou inteligencí kulminoval ve městě na přelomu druhé a třetí třetiny století šestnáctého, přičemž již v tomto období můžeme sledovat knihovny stojící na pomezí exkluzivity a výlučnosti (příznačné pro italský a německý humanismus) na straně jedné a hledisek praktických potřeb na straně druhé. Připomínáme, že vazby na latinský humanismus pěstovaný např. v družině Jana Hodějovského z Hodějova nebo dříve v Olomouci (např. Augustin Olomoucký, Marek Khuen, Jan Dubravius aj.) se nepodařilo prokázat. Přelom století a období před Bílou horou je potom ve znamení šířícího se humanismu národního, spjatého nejen s praktickou orientací měšťana, ale i se zvýšeným zájmem o domácí literaturu, zvláště v oblasti práva, uvedené filologie, ale i tvorby mravoučné. Výsledek srovnání tak plně potvrdil neparalelnost vývoje olomouckého kulturně politického centra se střediskem pražským,¹¹ na druhé straně, jak již bylo řečeno, však pozitivní zjištění nepřinesl pro předpoklad orientace moravského humanismu na polské prostředí, který doložil ve své studii Josef Macůrek.¹² Od počátků do poloviny 16. století vrcholí latinská literární produkce i v rukopisech 120¹³ a 121.¹⁴ S rozvojem jezuitské univerzity lze pozorovat zřetelné posílení latinské literatury, zvláště v oblasti školních knih a filologických děl, namnoze však jen ve sféře kvantity. Zatímco vrchol pololidové a zábavné tvorby je v uvedené periodizaci kladen do třetí čtvrtiny století, domníváme se, že recepce této literatury v měšťanském prostředí výrazněji probíhala nepatrně později; tento posun jsme však očekávali. Knihovny z přelomu 16. a 17. století a z období těsně předbělohorského jsou mnohdy orientovány k národnímu humanismu (vedle přesvědčení a názorů porizovatele hrálo důležitou úlohu i finanční zabezpečení), a proto se tato čtenářská orientace opět odlišuje od pozvolného poklesu české tvorby v širším měřítku, který uvedená periodizace stanoví pro první dvě desetiletí století sedmnáctého.

P o z n á m k y:

¹ Petrů, E.: K otázce periodizace humanismu. Sborník slavistických prací jazykovědných a literárněvědných. Acta UP Olomucensis, fac. philosophica, philologica 35, 1973, s. 161–173.

² Navrátil, B.: Glossy k dějinám moravského knihtisku. Časopis Matice moravské 26, 1902, s. 43–56 a 126–151. — Králová-Brťová, B.: Moravský knihtiskař Jan Günther. Rukopisná disertační práce — UK Praha. Státní vědecká knihovna Olomouc sign. II 800019.

³ Petrů, E.: op. cit.: 172.

⁴ Vo it, P.: Kniha a knihtisk u olomouckých měšťanů před Bílou horou. In: SVOČ — sborník studentských a uměleckých prací 1977—1979, Olomouc 1980, s. 21—42. — T ý ž: Kniha a knihtisk u olomouckých měšťanů před Bílou horou — tiskaři, knihvazači a knihkupci. Vlastivědný věstník moravský 3, 1980, s. 312—320. — T ý ž: Měšťanské knihovny v Olomouci před Bílou horou, Vlastivědný věstník moravský 1981, 197—207. — T ý ž: Cenzurní opatření z roku 1567 a jejich působení na knihtisk, knihkupectví a měšťanské knihovny v Olomouci. In: Středisko — Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. Olomouc 1981 (v tisku). — Vo it, P. — Ka š p a r, O.: Literatura sobre el Nuevo Mundo en las Bibliotecas de Bohemia y Moravia de los siglos 16. y 17. Ibero-Americana Pragensia 14, 1980 (v tisku). — Vo it, P. — Ka š p a r, O.: Literatura o Novém světě v předbělohorských knižních fondech Čech a Moravy se zvláštním zřetelem k Olomouci. Zde na str. 21—28.

⁵ U l e d o v, A. K.: Struktura společenského vědomí. Praha 1973, s. 294.

⁶ Archív města Olomouce, rkp. 122.

⁷ Na následujících řádcích uvádíme ty tituly z Güntherovy dílny, které se hypoteticky vyskytly i v měšťanských knihovnách. Nejde zde pochopitelně o soupis úplný, a proto jsme se v rámci informativnosti omezili pouze na publikaci zestručněné bibliografické poznámky. K soupisu jsme použili rukopisnou práci B. Králové-Brtové: Gesangbuch 1544, Rhegius: Rozmlouvání 1545, Spangenberg: Loci communes 1545, Písně duchovní 1546, Spangenberg: Postylla česká 1546, Bible 1549, Modlitby nábožné 1549, Nový zákon 1549, Dubravius: Historiae 1552, Josephus: O válce židovské 1553, Život císaře Karla IV. 1555, Nový zákon 1555, Cato: Disticha moralia 1561, 1566, Kancionál český 1559, Spangenberg: Kázání pohřební 1559, Melanchthon: Grammatica 1560, Vokabulář-Nomenclatura 1560, Práva a zřízení Markrabství moravského 1562, Kniha Jesusa Syracha Ecclesiasticus 1563, Erasmus: Civitas morum 1567.

⁸ Srov. Vo it, P.: Cenzurní opatření z roku 1567 a jejich působení na knihtisk, knihkupectví a měšťanské knihovny v Olomouci. In: Středisko — Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. Olomouc 1981 (v tisku).

⁹ M a r t í n e k, J.: K pozdnímu latinskému humanismu na Moravě. Zprávy Jednoty klasických filologů 5, 1963, s. 22—44.

¹⁰ P e t r ů, E.: op. cit.

¹¹ Č a p e k, J. B.: Václav Klement Žebrácký a jeho poezie politická. Acta UC Pragensis, phil. 1, 1955, s. 155—184.

¹² M a c ů r e k, J. Humanismus u nás a v Polsku do Bílé hory. In: Humanistická konference 1966. (Red. L. Varcl). Praha 1966, s. 116—120. O této problematice pojednal také P e t r ů, E.: Olomoucký humanismus a jeho polské podněty. Acta UP Olomucensis, fac. philosophica, philologica 36, 1974, s. 27—38. Autorův závěr „Ve 2. polovině 16. století a na počátku 17. století dochází k další kvalitativní změně. V olomouckém humanistickém prostředí se objevují překlady polských děl a někteří polští autoři zde také přímo působí. Tato literární produkce, s výjimkou díla Paprockého, má však spíše příležitostný charakter a uplatňuje se zde vedle tvorby autorů jiných, např. německých, jen jako dílčí složka“ lze plně studiem měšťanských knihoven prokázat. Ibid.: 38.

¹³ Archív města Olomouce, rkp. 120 — zabírá léta 1522—1563.

¹⁴ Archív města Olomouce, rkp. 121 — zabírá léta 1579—1585.

LITERATURA O NOVÉM SVĚTĚ V PŘEDBĚLOHORSKÝCH KNIŽNÍCH FONDECH ČECH A MORAVY SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM K OLOMOUCI

Předkládaná studie vznikla na základě dlouhodobých výzkumů, které autoři prováděli především v Archívu města Olomouce, v olomoucké Státní vědecké knihovně a v obdobných institucích jiných českých a moravských měst. Studie do jisté míry souvisí i s prací na soupisu hispanik a iberoamerikán ze Státní vědecké knihovny v Olomouci, jehož cílem je nejúplnější zachycení všech děl s tematikou dotýkající se Španělska, Portugalska či Latinské Ameriky.¹

Naším cílem je upozornit především na ty možnosti, které v případě zkoumání vlivu hispánské kultury a jazyka v českých zemích 16.—17. století dodnes skýtají archivní fondy a fondy historických knihoven. I když tématu byla věnována již celá řada studií,² přece jen otázka dosahu tohoto vlivu v nejširších vrstvách společnosti, zejména pak v měšťanstvu, stojí doposud na okraji zájmu.

Vzestup námořní aktivity Evropanů v 15. a 16. století a s ním související „objevení“ Nového světa se odrazily bezprostředně nejen ve vědomí obyvatel přímořských oblastí, ale promikly velmi brzy i do samého středu evropského kontinentu, nevyjímaje ani české země, které přece jen dělila od evropských objevitelských středisek značná vzdálenost. Proto i u nás nacházíme ve století následujícím po Kolumbově „objevu“ několik prací i porůznu roztroušených zmínek, které se dotýkají této skutečnosti.

Za první zmínku o zámořských objevech v naší literatuře lze prozatím pokládat sdělení Václava Šaška z Bírkova obsažené v Deníku o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné a Čech až na konec světa.³ Zřejmě se jedná o zpracování některé z portugalských námořních legend, v němž se uvádí, že jistý portugalský král poslal na moře tři lodě a v každé bylo dvanáct písařů s úkolem, aby pluli, jak nejdále to půjde, a pilně zaznamenali všechno, co na cestě zažijí. Celá epizoda skončila podle Šaška návratem pouze jediné lodi, jejíž posádka vyprávěla neuvěřitelné věci.⁴ Tato první česká zpráva vznikla v 60.—70. letech 15. století a tiskem vyšla až v roce 1577 jako latinská verze Deníku v překladu Stanislava Pavlovského.

Další zjištěnou českou zprávou, která se týká nově objeveného kontinentu, je již mnohokrát zmiňovaný Spis o nových zemích a o novém světě, vydaný slovenským knihtiskařem Mikulášem Bakalářem v Plzni.⁵ Bližší časové určení tohoto nedatovaného tisku vyvolalo v poslední době diskusi, z níž můžeme uzavřít, že datem vzniku této významné památky bude pravděpodobně rok 1506 — nikoli rok 1508, jak se doposud předpokládalo. Bakalářův spisek, který je volným a z některých dalších materiálů doplněným překladem vespucciovského letáku *Mundus Novus*, zjevně silně ovlivnil v Čechách a na Moravě další zájem o objevné cesty a zřejmě pod jeho vlivem se v dalších spisech zabývajících se touto otázkou udržovala dlouho představa, že objevitelem nového kontinentu byl Amerigo Vespucci.

Dokazuje to i následující spis zabývající se zámořskými objevy a reáliemi nově objevených zemí — *Kozmografie česká*.⁶ Práce Zikmunda z Púchova, vzniklá pod přímým vlivem latinského vydání Münsterovy *Cosmographie*, věnuje objevným cestám kapitolu s názvem „O nových ostrovech, kterak skrze koho a kdy nalezeny jsou“. Materiály, jež kapitola obsahuje, jsou převzaty jednak z uvedené publikace Münsterovy a jednak z *Weltbuchu* Sebastiana Francka.⁷ Zikmund z Púchova nám vlastně předložil první český souborný pohled na zámořské objevy. *Kozmografie česká* však poskytuje nejen první ucelenou sumu znalostí

o zámořských objevech a o Novém světě, ale (a to je velmi zajímavé) přináší i poměrně kritické hodnocení španělského postupu v zámoří. V kapitole s příznačným názvem „*Hišpánové k obyvatelům ostrovu nenáležitě se chovali*“ se na fol. XCVII například dočteme: „*V tom času pak ti Hišpánové, kteříž zlata hledati měli, na zahálení a chlípnosti hovadské se oddali... a skoro napořád všecku zemi plundrovali.*“ Tato skutečnost zaráží již proto, že kosmografie byla konec konců dílem oficiální habsburské propagandy — vznikla na popud Ferdinanda I. a její tisk a prodej byl chráněn císařským privilegiem.⁸

Třetím nejvýznamnějším dílem, které informuje českého čtenáře 16. století v jeho vlastním jazyce o americkém kontinentu, je český překlad Jeana Léryho cesty do Brazílie, který pořídili v roce 1590 dva čeští bratři Pavel Slovák a Matěj Cyrus. Text, jehož předlohou bylo latinské vydání Léryho spisu z roku 1586, nese název *Historie o plavení se do Ameriky*, kteráž i Brasílie slove a je na svou dobu velmi solidním souhrnem etnografických poznatků o brazilských Indiánech Tupinamba. Specifikem českého rukopisu (tiskem vyšlo dílo až v roce 1957 péčí Bohuslava Horáka a Quida Hodury) jsou marginální poznámky napsané některým z pozdějších katolických čtenářů. Jsou namnoze velmi odsuzující a ukazují nesmlouvavý postoj k nekatolíkům. Např. na počátku fol. 2a, kde Léry vypráví o tom, jak se snažili hugenoti, vypovězení z Francie, usadit na území dnešní Brazílie, je tato poznámka: „*Aby je byli šelmy zvěšeli aneb vymrskati dali a tebe aby ras za živa voloupal, lutriáne.*“ Horoucí vlastenectví a ostrá kritika šlechty — to byly vedle protestantského původu autora i překladatelů zřejmě další dva momenty, které znemožnily, aby práce ve své době vyšla tiskem. O tom, že kolovala v opisech v měšťanském prostředí, svědčí však některé kšaftovní knihy a inventáře ze 16. století.⁹

Vydavatelé Kalendáře historického¹⁰ a Rejstříku historického¹¹ Daniel Adam z Veleslavína a Benjamin Petřek z Polkovic opět poskytli svými kompendii, z nichž Petřkovo dílo je doplněným a upraveným překladem cizího titulu, některá poučení o Americe. Výběr osob i dat je svrchovaně zajímavý, neboť ukazuje nejen stav tehdejších vědomostí, ale již zmíněnou tendenci přeceňovat význam Ameriga Vespucciho na úkor Kryštofa Kolumba, a to i v případě, kdy původní předloha¹² jasně rozlišovala postavení obou plavců.

K obratu definitivně došlo až v době národního obrození, kdy zmíněný názor na Vespucciho snad nejvýrazněji opravil český publicista a nakladatel Václav Matěj Kramerius: „*Mnohem více ale hubou tloukl jakýsi floretinský zeman (Amerigo Vespucci, pozn. aut.) a uměl tak všechno přednést, jako by vlastně on ten muž byl, kterýž Nový svět nalezl.*“¹³

Obraz o Novém světě si však česká čtenářská obec 16. století nevytvářela jen na základě výše uvedených domácích titulů, četly se hojně i spisy cizojazyčné. V celé řadě našich knihoven máme uchovány cenné doklady tohoto zájmu v podobě mohdy unikátních vydání cestopisů, relací a zpráv v latině, němčině, španělštině, italštině, francouzštině a jiných jazycích. Všechny tyto cizí a domácí spisy se svými ex libris a supralibros a potom také níže zmíněné pozůstalosti a inventáře nám poskytují zajímavou možnost sledovat okruh čtenářů, kteří je v 16. století četli a kteří se tak o Nový svět i události kolem něho zajímali.

Rozbor šlechtických knihoven sahajících zpět do 16. století není ještě zdaleka u konce,¹⁴ avšak jeho dílčí výsledky sledované z hlediska našeho zájmu mohou přinést zajímavé poznatky. V knihovnách velkých feudálních velmožů (Rožmberkové; Perštejnové, Lobkovicové, Nosticové, Eggenbergové) najdeme v podstatě hispanika i amerikána, a co je zajímavé, i díla protišpanělská stejně jako prošpanělská — a to i u tak vysokých katolických hodnostářů, jakým byl např. v Madridě narozený kardinál František z Ditrichštejn.¹⁵

Prozatím nejvýznamnějším zjištěným exemplářem tohoto druhu je první latinské vydání Cortésovy druhé relace vydané v Norimberku v roce 1524.¹⁶ V sou-

časné době se nachází ve Státní vědecké knihovně ČSR v konvolutu kosmografických a historických spisů, který obsahuje např. Grynaeův *Novus Orbis* z roku 1537, *De insulis nuper inventis...* Pedra Martyra, *Rerum Moscovitarum...* apod. Jeho původní majitelkou byla, jak svědčí rukopisné *ex libris* na titulním listě, María Manrique de Lara, příslušnice starého španělského rodu Hurtadů de Mendoza, se kterou uzavřel v roce 1555 sňatek český šlechtic Vratislav z Pernštejna.¹⁷

Držitelem jiného, poměrně mladšího vydání Cortésovy druhé a třetí relace (1532 byl šlechtic, vychovatel Rudolfa II. a účastník bitvy u Lepanta, Sebastian Freitag z Čepirohu. Po poměrně rušném a dobrodružném životě se stal opatem kláštera Louka u Znojma, který zachránil svým jménem před úpadkem).¹⁸

Sledovat hispanika a amerikána v knihovnách církevních institucí je problematické ze dvou důvodů. Především proto, že mnohé knihovny katolických institucí (zejména jezuitů) se významně obohatily po porážce stavovského povstání roku 1620 konfiskacemi knihoven příslušníků protihabsburské opozice, přičemž mnohdy nelze rozsah tohoto přílivu určit. Na druhé straně po zrušení jezuitského řádu roku 1773 byly tyto knihovny rozptýleny nebo převedeny do státních studijních knihoven. Lepší světlo do této problematiky v budoucnu může přinést tedy jen soustavný výzkum knižních fondů, především pak Státní vědecké knihovny v Olomouci a Státní knihovny ČSR v Praze. Jako vodítko jistě poslouží přehledně zpracovaná publikace Vladislava Dokoupila přinášející velmi cenné informace o dodnes dochovaných souborech moravských klášterních knihoven, které byly integrovány do brněnské Státní vědecké knihovny.¹⁹ I v tomto soupisu najdeme množství odkazů na řadu kosmografických a geografických prací 16. a 17. století.

Následující část studie je postavena na výzkumu zápisů testamentů a inventářů měšťanů několika českých a moravských královských měst. V jejím úvodu je třeba zdůraznit, že dochované materiály nedovolují vzhledem ke své povaze rekonstruovat příliš přesný a úplný obraz zájmu českých a moravských měšťanských vrstev o poznávání Nového světa, ale přesto přinášejí některé zajímavé poznatky.

V období 1542–1584 jsme v královském městě Kolíně narazili pouze na několik pozůstalostí s příznakovými tituly děl, což je okolnost udivující již jen proto, že ve sledovaném období působila v Kolíně poměrně silná humanistická skupina.²⁰ Mezi určitelnými tituly jsme však nenašli ani jeden, který by se dotýkal problematiky Španělska nebo Nového světa.

Totéž lze říci v podstatě i o dalším královském městě Českém Brodě, ležícím nedaleko od Prahy a zasaženým (stejně jako Kolín) silným vlivem pražské univerzity.²¹ Průzkum měšťanských knihoven v Šumperku není dosud u konce, ale prozatím lze problém uzavřít konstatováním, že ve velkém množství inventářů s příznakovými tituly nebyla objevena mimo několika blíže neurčených kosmografických prací díla s uvedenou tematikou.²²

Po mnoha stránkách je zajímavé pronikání literatury o Novém světě do povědomí obyvatel moravského města Olomouce v průběhu 16. století a na počátku století následujícího, a proto mu věnujeme podstatnou pozornost.²³

Toto pronikání bylo poznamenáno dvěma okolnostmi: především formováním univerzitního okruhu inteligence a dále silícím rekatolizačním úsilím, jehož hlavními nositeli byli jezuité, pocházející namnoze ze Španělska. Vznik olomoucké univerzity jako významného střediska vzdělanosti a zlepšení školství ve městě v poslední třetině století vůbec mělo patrně na měšťany zvláště silný vliv. Svědčí o tom ostatně záznamy literatury filologické, slovníkové a tzv. školní knihy v měšťanských pozůstalostech. Přitom nesmíme zapomínat i na to, že právě zde působící španělé osobním kontaktem dostatečně zřetelně ovlivňovali vědomí měšťanů. V období 1566–1580 zastával totiž úřad prvního rektora koleje

Španěl Hurtado Perez,²⁴ z dalších jmenujeme alespoň Petra Ximena,²⁵ Ignatia Roye²⁶ a Melchiora Trevina.²⁷

O zavedení jezuitského řádu do města se pokoušel již v polovině 16. století olomoucký biskup Marek Khuen. Jeho program mohl však uskutečnit až nástupce Vilém Prusinovský v roce 1566. Působení jezuitů v Olomouci nezůstalo omezeno pouze na oblast náboženskoideologickou, ale zahrnovalo pochopitelně i výše uvedenou oblast vzdělávání. I když katolické náboženské tituly vyskytující se v měšťanských knihovnách před Bílou horou pocházely od německých jezuitů (např. Petr Canisius, Franciscus Coster, Jacob Gretser nebo Jacob Hacke) a i když většina zde působících jezuitů byla povolána z Vídně, lze se domnívat, že jimi vyvíjená činnost olomouckým měšťanům Nový svět přibližovala a připomínala.

Veškeré informace o Novém světě včetně Španělska se do Olomouce dostávaly pravděpodobně dvojí cestou: první, nepřímá cesta, byla představována činností jezuitů (např. výše uvedený P. Canisius, frekventovaný ve fondech těsně před rokem 1620, skládal řeholní slib ve Španělsku u samotného Ignáce z Loyoly) a kapituly (po Bílé hoře např. kardinál František z Ditrichsteina) nebo působením italských a německých kosmografií, kronik, map a cestopisů.

Přímou cestu v seznamování se západní Evropou tvořila potom různá literární díla povahy teologické, naukové, beletristické a zábavné, která měla přímo španělskou provenienci.

V olomouckých měšťanských knihovnách se od počátků do Bílé hory vyskytlo podle zápisů v pozůstalostech celkem 12 kosmografií. Čtyři z nich pocházely od německého kosmografa, matematika hebreisty Sebastiana Münstera (1489 až 1522),²⁸ který ve svém díle *Cosmographia universalis* věnoval značnou pozornost zámořským objevům. Z prací 16. století je nutno jmenovat dále po jednom titulu Petra Apiana (také Benewitz, 1503–1522)²⁹ a Sebastiana Francka, německého protestanta (1500–1543).³⁰ V pozůstalostech byla zaznamenána i kosmografie řeckého astronoma, matematika Klaudia Ptolemaia (asi 90–160)³¹ a kosmografie římského filozofa a státníka Anicia Torquata Severina Boethia (asi 480–524).³² Všechny zaznamenané kosmografie byly zahraniční provenience, z Čech pocházel pouze jeden titul autora Johanna Boema Aubana.³³ Blíže neurčeny zůstávají dvě položky. Olomoucký měšťan Robert Spensius, o jehož knihovně se ještě zmíníme, vlastnil také kroniku Gerharda Mercatora (1512–1594), vlámského kartografa.³⁴ K uvedeným pracím, jež právem můžeme zařadit do tzv. nepřímé cesty pronikání zkoumané literatury, náleží jistě i oblast kronik a historií. I když se do této tematiky podle soudobých žánrových klasifikací zahrnovaly různé biografie, cestopisy, legendy či světské romány, zde uvádíme mimo Mercatora pouze dva tituly: *Karionovu Kronyku Světa o znamenitějších věcech a proměnách...*³⁵ a *Kroniku* (tzv. *Weltbuch*) Sebastiana Francka.³⁵

Druhou skupinu literárních děl, svědčících o pronikání informací o Novém světě, představují práce španělských autorů. Do dnešní doby se podařilo identifikovat pouze sedm titulů jako hispanika přímo spjatá s naším tématem, a to je na celkový objem 167 zaznamenaných knihoven od počátku do Bílé hory poměrně málo. Tituly, jež budou následovat, se vyskytly převážně opět před rokem 1620. Nízká frekvence hispanik je dána tím, že čtenářské zájmy olomouckých měšťanů byly orientovány spíše na tvorbu německou a latinskou, k níž přistoupil na přelomu století nepatrně i vliv polský, a navíc se domníváme, že hlavním magnetem sledovaných čtenářských zájmů zůstávala i nadále živá tematika Svaté země. Na druhé straně však položený mezník Bílé hory výzkum pronikání hispanik a amerikan do měšťanských knihoven poměrně zužuje, neboť literatura tohoto charakteru začala ve větších vlnách pronikat do Olomouce až po roce 1620. Hledisko žánru i konfese zastoupených titulů plně souhlasí s výše uvedenou teorií o způsobech pronikání této literatury do čtenářského povědomí. Většinu identifikovaných položek lze totiž označit jako díla nábo-

ženská nebo nábožensky vzdělavatelská s katolickou konfesí, což také plně odpovídá trendu čtenářských zájmů olomouckých měšťanů před Bílou horou.

Španělský augustián z konce 16. století Pedro de Aragón byl zastoupen jedním blíže neurčeným dílem „Compendium“,³⁷ jezuita Johannes Polanco (zemř. 1577) německým překladem „Undterricht die sterbende zuo Trosten“. ³⁸ Andreas Obeslavius, olomoucký magistr, rektor městské školy u sv. Hořice a majitel velmi bohaté knihovny, vlastnil dvě hispanika katolického teologa Francisca Toleta (Toleda, 1532—1596). První z nich byla zaznamenána zkráceně jako „De Casibus“,³⁹ druhá položka název titulu neobsahovala.⁴⁰ K řádce teologických spisů náleží také titul „Predigten“ Francisca Johanna Masia ze 16. století.⁴¹ V olomouckých knihovnách se vyskytly i tři spisy španělského kritika, filozofa, humanisty Juana Luise Vivese (1492—1540). V roce 1584 byl zaznamenán titul „de conscribendis“⁴² a v roce 1620 další dvě položky, z nichž jedna název díla neobsahovala⁴³ a druhá uvádí jen „Lodovic: vivis lib: 7“.⁴⁴ Erasmus Solea, olomoucký purkmistr a od roku 1577 majitel lékárny, vlastnil titul Petra Duennase (16. století) „Regularum iutriusque Iuris Lib: 1“.⁴⁵ Kronika jako žánr byla zaznamenána za necelé jedno století existence měšťanských knihoven v Olomouci pouze jednou — „3 Spanische Chronica“⁴⁶ — a to takovým způsobem, který nedovoluje určit, zdali položka ukazuje na dílo o Španělsku španělské či jiné zahraniční provenience, nebo zda-li byl zaznamenán německý překlad cizího titulu. Doposud byla hispanika ponejvíce frekventována v knihovně magistra Obeslavia. Roku 1584 však zemřel Robert Spensius,⁴⁷ rodem ze Skotska, který za svého života dokázal sloučit příznivou otázku finanční se svými zájmy a tak vytvořit jako jediný ze zaznamenaných měšťanů knižní fond blízký se tzv. mediteránnímu typu. Vedle řady italských historií a válečných kronik vlastnil již vzpomenutou Mercatorovu kroniku, dále spis Pedra Martyra (nar. 1455) De rebus oceanicis et Orbe Novo decades tres,⁴⁸ který autor sepsal podle Kolumbových záznamů, a dále titul „Rerum Hispaniae memorabilium“, který se prozatím nepodařilo uspokojivě identifikovat.

Provedený výzkum o pronikání hispanik a amerikán do olomouckého měšťanského prostředí lze uzavřít s tím, že za poměrně dlouhé období, dostačující jistě k recepci vědomostí o západní Evropě, se v knižních fondech objevilo poměrně málo prací s hledanou charakteristikou. Důvod lze spatřovat v tom, že vliv celkového napětí v otázkách nábožensko-ideologického dění převyšoval před Bílou horou olomoucké čtenářské zájmy směřující k žánru cestopisnému, zábavnému a beletrii vůbec. Tato hypotéza, vycházející z ortodoxního přístupu k nekatolické, zvláště k protestantské konfesi a z příliš praktikistního zaměření měšťanských knihoven, neplatí jen pro oblast literatury španělské, ale plně nachází potvrzení i v širším slova smyslu.⁴⁹ Jak již bylo naznačeno jinde, domníváme se však, že po Bílé hoře, zcela v souladu s vývojem politických událostí, se intenzita pronikání literárně zpracovaných informací o ovém světě podstatně zvýšila. Tento nástup oficiální katolické literatury, předznamenávající vítězství Habsburků a Říma, počal znamenat také silnější proudění španělské náboženské mystiky, která se tak stala spolu s kancionálovou tvorbou cizí i domácí důležitým nositelem a zprostředkovatelem barokních tendencí u nás.

Snažili jsme se věnovat pozornost problematice, která nebyla v našich podmínkách doposud zpracována, avšak spadá přitom do širšího kontextu poznávání obrazu Nového světa v českých zemích v minulosti. Z dosavadních výsledků můžeme již dnes vyvodit několik závěrů. Především lze zcela odpovědně tvrdit, že fondy československých knihoven obsahují velké množství dobových pramenů nejen k dějinám objevných cest a conquisty, ale i k dějinám a kultuře luso-hispánského světa vůbec. Teprve po jejich konečném zpracování bude možno zjistit i širší čtenářské zájmy feudálů a církevních hodnostářů, popřípadě příslušníků různých řádů. Předkládaná studie byla pak spíše úvodem do problematiky než pokusem o její řešení ve všech souvislostech a důsledcích, ale

i z toho, co zde bylo řečeno, vyplývá, že informace o Novém světě se nešířily výhradně v úzkém okruhu špiček feudální společnosti, představovaných šlechtou a vysokou církevní hierarchií, a že zasáhly i širší vrstvy veřejnosti.

P o z n á m k y:

¹ Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny. Tisky 1501—1800. Soupis hispanik a ibero-amerikán (sestavil V. Pumprla za spolupráce O. Kašpara). Olomouc 1981.

² Viz studie Josefa Polišenského, Jiřího Hrubého, Pravoslava Kneidla, Oldřicha Kašpara aj. na stránkách sborníků Strahovská knihovna — Sborník PNP, Jižní Morava, Ibero-Americana Pragensia aj.

³ Šašek z Bířkova, V.: Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa. Praha 1974.

⁴ Ibid.: 113.

⁵ Srov. Hrubý, J.: Nicolás Bakalář: ol primer portanuevas checo sobre los viajes de descubrimiento (Al margen del Tratado de las nuevas tierras), Ibero-Americana Pragensia IX/1975, s. 167—179 (dále pouze IAP).

⁶ Kozmografia česká. Praha 1554. Státní knihovna ČSR Praha sig. 54 B 1749 (dále pouze SK ČSSR).

⁷ Srov. Kašpar, O.: Cosmografía checa en el contexto de los trabajos cosmográficos europeos del siglo XVI. IAP XI/1978, s. 179—184.

⁸ Ibid.: 181.

⁹ Srov. Winter, Z.: Měšťanské knihárny v XV. a XVI. věku. Časopis Musea Království českého LXVI, 1892, s. 76—77.

¹⁰ Adam z Veleslavína, D.: Kalendář historický. Praha 1599. (SK ČSSR sig. 54 B 933).

¹¹ Bucholzer, A.: Rejstřík historický. To jest krátké summovní... Praha 1595. (Státní vědecká knihovna v Olomouci sig. II 32 075).

¹² Abrahami Bucholzeri Index Chronologicus. Gorlicii 1594. (SK ČSSR sig. 19 J 12).

¹³ Kramerius, V. M.: Historické vypsání, kterak čtvrtý díl světa Amerika skrze Kolumbusa vynalezena byla. Praha 1803, s. 118. (SK ČSR sig. 54 D 54).

¹⁴ Polišenský, J. — Vebr, L.: Bartolomé de las Casas nuestro contemporáneo de honor. IAP IX/1975, s. 9—27. Polišenský, J.: Los problemas históricos de las relaciones latino-americano-centroeuropeas. Historica XI/1969, s. 249—260. Týž: Hispanica in den böhmischen Bibliotheken. In: Documenta Bohemica Bellum Tricennale Illustrantia. Tomus I. Praha 1971, s. 45—53. — Hrubý, J.: Los materiales hispánicos en el castillo de Kladruhy — Bohemia. IAP VII/1973, s. 185—187.

¹⁵ Polišenský, J.: Hispanica de 1614 en la Biblioteca de los Dítichstein de Mikulov. IAP VI/1972, s. 199—203. Týž: Las Casas a Komenský. Studia Comeniana et Historica 8—9, 1974, s. 63.

¹⁶ Kašpar, O.: Sobre la primera edición latina de las cartas de Cortés del año 1524, IAP XIII/1979 (v tisku).

¹⁷ Růžicka, J. — Fritz, Ch.: El matrimonio español de Vratislao de Pernestán de 1555. IAP VIII/1974, s. 151—163.

¹⁸ Kašpar, O.: op. cit. Dále srov. týž: Ještě jednou ke Cortésovým listům. Zprávy vlastivědného ústavu Olomouc 194, 1978, s. 25—26.

¹⁹ Dokoupil, V.: Dějiny moravských klášterních knihoven. Brno 1972.

²⁰ Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě. Založil A. Truhlář a K. Hrdina, pokr. J. Hejnic a J. Martínek. Díl I, II, IV. Praha 1966 a 1973.

²¹ Kašpar, O.: Knihovny kolínských humanistů v 16. století. *Kultura v Kolíně* 7, 1979, s. 12.

²² Týž: Příspěvek šumperských archívních fondů k dějinám vztahu českých zemí a iberského světa v 16. století. In: *Severní Morava* 37, 1979, s. 49–51.

²³ Výzkum pronikání literatury o Novém světě do olomouckého měšťanského prostředí se opíral o excerpata z rukopisných knih pozůstalostí, jež jsou součástí tzv. Městských knih Archívu města Olomouce. Knihy pozůstalostí zachycují léta 1522–1563 (dále pouze rkp. 120), 1575–1585 (dále pouze rkp. 121) a 1617–1622 (dále pouze rkp. 122). Materiály z chybějících časových úseků se nedochovaly. Zápisy v rukopisech jsou provedeny s proměnlivou pečlivostí výhradně v německém jazyce, pouze jednotlivé bohemikální a latinské tituly byly zaznamenávány jazykem originálu. Seznamy knih v jednotlivých pozůstalostech jsou převážně zahrnuty pod položku „Bücher“, stejně jako jiné věci a předměty pod položkami ostatních movitostí a nemovitostí. Podrobněji viz Voít, P.: *Knihy a knihtisky u olomouckých měšťanů před Bílou horou*. In: SVOČ — Sborník studentských a uměleckých prací 1977–1979, Olomouc 1980, s. 21–42. Týž: *Knihy a knihtisky u olomouckých měšťanů před Bílou horou — tiskaři, knihvazači a knihkupci*. *Vlastivědný věstník moravský* 3, 1980, s. 312–320. Týž: *Knihy a knihtisky u olomouckých měšťanů před Bílou horou — měšťanské knihovny*. *Vlastivědný věstník moravský* 1, 1981 (v tisku). Týž: *Cenzurní opatření z roku 1567 a jejich působení na knihtisk, knihkupectví a měšťanské knihovny v Olomouci*. In: *Středisko — Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*. Olomouc 1981 (v tisku). — Kašpar, O. — Voít, P.: *Literatura sobre el Nuevo Mundo en las Bibliotecas de Bohemia y Moravia de los siglos 16. y 17.* IAP XIV/1980 (v tisku). — Voít, P.: *Několik poznámek o přínosu olomouckých měšťanských knihoven pro studium moravského humanismu*. Viz zde str. 18–20.

²⁴ Hurtado Perez (nar. 1526, Mula). Rektor 1566–1580. Viz *Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1573–1973*. (Hlavní red. J. Navrátil). Ostrava 1973, s. 280.

²⁵ Petrus Ximenez (nar. 1552, Toledo). Rektor 1600–1607. *Ibid.*: 280.

²⁶ Ignatius Royo (nar. 1599, La Torre). Děkan filozofie 1635. *Ibid.*: 282.

²⁷ Melchior Trevinus (nar. 1554, Xenil). Logika, fyzika, metafyzika 1579–1582. *Ibid.*: 297.

²⁸ Archív města Olomouce, rkp. 121, fol. 300b (Erhart Silbach). *Ibid.*: fol. 373b (Hans Pohl). *Ibid.*: fol. 400b (Benedict Metzel). Rkp. 122, fol. 542b (Caspar Katscher). *Ibid.*: fol. 583a (Bartholomeus Ebertt).

²⁹ Rkp. 121, fol. 373b (Hans Pohl).

³⁰ *Ibid.*: 132b (Andreas Hirsch). — S. Franck byl v Olomouci oblíben spíše jako autor mravoučné a nábožensky vzdělavatelské literatury. „Cosmographia Sebastiani Francken“ u A. Hirsche představovala vlastně Franckův Weltbuch, který se v knihovnách objevil ještě několikrát (viz dále). Dílo tohoto spisovatele tak dokumentuje volnou dobovou klasifikaci historických a kronikářských žánrů, potvrzenou i obecným územ při zhotovování pozůstalostí (srov. označení kosmografie × kronika). Ostatní Franckova díla (např. *Chronica Zeytbuch und geschycht bibel*, 1531) nacházíme v souladu s jejich obsahem jen v protestantsky orientovaných knihovnách. Majitele jistě zaujal autorův vnitřní zápas v konfesijních otázkách, jeho přesvědčené protipapežství a za pozornost stojí i zřetelná Franckova náklonnost k jednotě bratrské.

³¹ Rkp. 122, fol. 704b (Andreas Obeslavius).

³² *Ibid.*: 705b (Andreas Obeslavius).

³³ Patrně jde o překlad Jana Mirotického s názvem „Jana Aubana Obyčeje, práva, řády aneb zvyklosti všech národův“ z roku 1579. *Ibid.*: 704b (Andreas Obeslavius).

³⁴ Jöcher, Ch. G.: *Allgemeine Gelehrten Lexicon*. 3. Theil. Leipzig 1751, s. 452. Zde však žádná kronika neuvedena. Patrně šlo o nepřesně zaznamenanou práci kartografického charakteru. (Dále pouze AGL 3, 452). Srov. rkp. 121, fol. 371a (Robertus Spensius).

³⁵ Ibid.: 192a (Stephanus Rigelius). Ibid.: 146 a (Toman Kaldtschmidt). Ibid.: 400b (Benedict Metzel). Rkp. 122, fol. 619a (Walten Handel).

³⁶ Rkp. 121, fol. 42b (Casper Furling). Ibid.: 330b (Toman Düring). Ibid.: 373b (Hans Pohl). K tomu viz pozn. ³⁰.

³⁷ AGL 1, 193 žádné Compendium neuvádí. Rkp. 122, fol. 708b (Andreas Obeslavius).

³⁸ Ibid.: 85a (Michael Kaphael).

³⁹ Snad šlo o zkrácený a zkomolený titul Summa casuum conscientiae, jak uvádí AGL 4, 1237. Rkp. 122, fol. 705b (Andreas Obeslavius).

⁴⁰ Ibid.: 706a (Andreas Obeslavius).

⁴¹ AGL 3, 260 opět neuvádí. Rkp. 121, fol. 157b (Toman Düring).

⁴² Správně De Conscribendis epistolis libellus — viz AGL 4, 1661. Rkp. 121, fol. 353a (Erasmus Solea). K tomu srov. Hruběš, J.: Juan Luis Vives y Bohemia. IAP IV/1970, s. 217—223.

⁴³ Rkp. 122, fol. 706b (Andreas Obeslavius).

⁴⁴ Pravděpodobně půjde o dílo De causis corruptarum artium lib. VII — viz AGL 4, 1661. Rkp. 122, fol. 705a (Andreas Obeslavius).

⁴⁵ Pravděpodobně Regulas iuris cum ampliacionibus invitationibus — viz AGL 2, 232. Rkp. 121, fol. 352b (Erasmus Solea).

⁴⁶ Rkp. 122, fol. 219a (Clemendt Mitsch).

⁴⁷ Rkp. 121, fol. 371a (Ropertus Spensius).

⁴⁸ Martyr de Angleria, P.: De rebus oceanicis et Orbe Novo decades tres. Coloniae 1574. [SK ČSSR Praha sig. 22 J 295].

⁴⁹ Srov. Pešek, J.: Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového města pražského v letech 1576—1620. Folia Historica Bohemica 2, Separatum, Praha 1980, s. 247n.

Václav Burian

KONSEKRAČNÍ NÁPIS Z ROKU 1491 Z OLOMOUCKÉ RADNICE

Nedávné objevy konsekračního nápisu z roku 1409 při archeologickém výzkumu kartouzy v Dolanech¹ i autentiky z roku 1444 v sepulcru oltářního bloku v kapli sv. Jana Křtitele na ploše areálu olomouckého dómu² byly podnětem k upozornění na další poněkud zapomenutou památku stejné kategorie. Jde o konsekrační nápis z bývalé kaple olomoucké radnice, jejíž stavební vývoj posledně nastínil ve stručných dějinách této budovy J. Bistřícký. Nápis zaznamenává událost nesporně velmi důležitou pro jednu ze stavebních etap radnice (zvl. pro datování arkýře, který vytváří závěr kaple), konsekraci kaple a oltáře na titul sv. Jeronýma, provedenou varadínským biskupem Janem. Znění textu bylo před lety publikováno J. Kuxem podle barokního opisu; v tomto příspěvku předkládáme odborné veřejnosti informace o původní památce, uložené ve sbírkách olomouckého muzea.

Text konsekračního nápisu je na téměř čtvercovém listu pergamenu za současné úpravy neměřitelných rozměrů (dosažitelná plocha 295×279 mm), list je rubní stranou přilepen na dřevěné desce silné 18 mm, jejíž zadní plocha je opět

pokryta barokním přepisem téhož textu. Deska je v současné době vložena do profilovaného rámu oboustranně zaskleného. Psací látku narušila dosti silně krakeláž a na jejím povrchu ulpěla nečistota různě ztemnělých tónů, což však není ani dnes na újmu čitelnosti textu. Ke konsekračnímu aktu, o němž hovoří nápis, došlo podle úvodní části nápisu v neděli Vocem jocunditatis,³ tj. 8. května 1491.

V čele textu na úrovni prvního řádku je umístěna iniciála A-nno, položená na zlatém desénu, který ve výplni písmene dělené příčným břevnem je přizdoben rytým routováním a vtlačenými květy. Zlacená vrstva zasáhla i pod plochu litery, kde proniká přes lazurovou vrstvu zeleně, která má svůj krycí účinek teprve v dolních koncích písmene a v postranních cviklech mimo jeho zaoblenou horní část. Zelenou plochu „en camaieu“ pokrývala dnes málo zřetelná kresba načrtnutá bělobou. Na završujícím oblouku litery A je položeno ozdobné břevno tvořené oboustranně tvary vřetenovité konchy z hustě svinutého úponku, nad textem přechází tento útvar v akantový výběh zakončený táhlým úponkem. Zatímco kresba břevna pokračuje touže technikou jako plocha písmene, má tento rostlinný výběh mnohem sytější odstín zeleně, jejíž tmavší tahy zdůrazňují stíny a běloba zvláště pronikavě akcentuje světlou plasticitu akantu s úponkem. Proti listovým úžlabím je symetricky rozloženo šest zlacených kotoučků. Horní část této výzdoby nepatrně překrývá novější rám.

Vlastní text je proveden gotickou minuskulou, a to tzv. písmem žaltářovým (*littera psalteriaris*), přibližná výška malých typů je 11 mm. Nápis je rozložen ve dvanácti řádcích o šíři 215 mm, takže památka připomíná sloupec dobového kodexu. Po stranách černě psaného textu a pod jeho dvěma horními řádky je červená linka. Rumělkou jsou rovněž přizdobena formou svislých tahů velká písmena uvnitř textu a dvojtečkou nebo trojtečkou výplně na koncích nedopsaných řádků. Vedle reprodukce na obrazové příloze uvádíme přepis textu: Anno Domini millesimo qua//dringentesimo nonagesimo primo // dominica Vocem iocunditatis conse//crata est capella hec et altare // per reverendissimum in Christo patrem et domi//num dominum Iohannem Waradiensem epi//scopum etc. In honorem Dei omnipotentis // eiusque genitricis Virginis Marie // nec non sancti Hieronimi doctoris // eximii. Cuius reliquie et aliorum plu//rimorum sanctorum in hoc altari cum // condigna reverentia sunt recondite.

Pergamen s uvedeným textem byl téměř určitě již při původní úpravě napjat resp. přilepen celou plochou na dřevěnou desku, aby tak mohl plnit daný účel, tj. být zavěšen přímo na oltáři. Tento náš předpoklad dokládá i pasáž ověřovací formule z 23. prosince 1748, v níž se praví o této tabuli, že byla od starodávna zavěšena na oltáři sv. Jeronýma (ad altari s. Hieronymi ab antiquo appensa).

Konsekrační nápisy byly totiž trvalým stvrzením o provedeném aktu biskupského svěcení oltáře nebo kostela pro budoucí doby, během nichž mohlo lidské povědomí leckterý údaj pozměnit. Tato písemná svědectví se umísťovala přímo na oltáři (mimoto v oltáři formou autentiky) nebo v nejbližším okolí na stěně. Forma umísťování konsekračních nápisů na tabuli jako jedna ze tří variant je známa již z karolinské doby v usnesení synody v Celichytu r. 886.⁴ Podrobný formulářový návod podává např. konstituce biskupa Viléma z Blois z r. 1229,⁵ která nařizuje, že nápis má být zřetelný a viditelný, má obsahovat den a rok svěcení, jméno konsekrátorů a titul oltáře. Všechny tyto náležitosti má tedy i nápis z kaple olomoucké radnice, uložený po jejím vynětí z kultovního provozu ve sbírkách historického muzea pod inventárním číslem 640 (nynější inv. číslo 0-2520).

Jak již bylo řečeno v úvodním odstavci, je nyní deska s dvojstranným textem vložena do rámu 355×338×58 mm. Uvedené zabezpečení nepochybně a do značné míry zamezilo postupující agresivní proces na pergamenu, který se projevil především znečištěním povrchu a krakeláží, postupující hlavně vertikálním smě-

rem souhlasně s prasklinami dřevěného podkladu. Zdá se, že uvolněné části pergamentu byly ztraceny již před rokem 1723, kdy došlo ke zmíněnému zabezpečení tabule vložení do rámu a zasklením⁶ i jistým vynětím z funkce náhradou textu. K uvolňování „vrstvy“ pergamentu dochází obvykle při kombinované horizontální krakeláži: jednotlivé šupiny se při uvolnění okraji smršťují a zvedají, viz detailní snímek částí 7.—9. řádku (...re Dei omni.../...virgin. Ma.../...ronimi doc.../).

Barokový opis textu vznikl ze zřejmých obav, že původní nápis se stane nečitelným a tudíž neschopným plnění funkce předepsané církevní autoritou. Byl tedy s drobnými transkripčními úchylkami⁷ přepsán nápodobou tiskařské antikvy (u některých slov výhradně kapitálkami) na pergamen stejného rozměru jako gotická tabule a umístěn na její rubní stranu. Pohledově přístupnou byla tedy od roku 1723 strana s opisem, čímž originální nápis byl chráněn před dopadem a účinky denního světla i výkyvy teploty. V tomto stavu jsme mohli podat popis památky, doplněný fotografickou dokumentací.

P o z n á m k y:

¹ Václav B u r i a n, Historickoarcheologický výzkum Kartouzky v Dolanech 1966, 1967, Zprávy KVÚO 1968, č. 139, 9—15.

² Ivo H l o b i l, Nejstarší budova knihovny v Olomouci, VVM XXXII, 1980, 209.

³ Iz 48,20 = introitus z 5. neděle po velikonocích, která r. 1491 připadla na 8. květen.

⁴ Joseph B r a u n, Der christliche Altar, I, München 1924, 722.

⁵ Ibid. 724.

⁶ Krycí tabule skla jsou uloženy v drážce pod vnitřním okrajem rámové lišty a lze je vysunout dvěma zářezy v horní straně rámu, které jsou jinak zatmeleny. Sklo kryjící původní gotický nápis je barokní, poškozený protějšek byl nahrazen novým zasklením koncem 50. let. Pro účely fotografické dokumentace provedl koncem roku 1980 Jaroslav Rampouch základní očištění povrchu obou nápisů, což předpokládalo vyjmutí skleněných krytů. Odpadlé části gotického pergamentu zde ovšem už nebyly.

⁷ Jiné rozdíly najdeme v dalším přepise z 23. 12. 1748, který otiskl podle písemnosti městského archivu v dějinách radnice J. K u x (H. K u x — M. K r e ß, Das Rathaus zu Olmütz, Olmütz 1904, 98). Tyto rozdíly jsou v určitém rozporu se závěrečnou formulí, kde se praví, že „... presens copia cum originali tabella gothico caractere... de verbo ad verbum concordet...“ Kux uvádí uložení tohoto opisu v aktovém materiálu (A. Fasc. 11 a II) a současně za přepisem konsekračního záznamu cituje ověřený opis ve sbírce listin MA č. 309/I, kdežto P a r s c h ů v katalog městských listin zaznamenává pod stejnou signaturou latinský originál na pergamentu.

S U M M A R I U M

De inscriptione consecrationis ex anno 1491 in curia civitatis

Olomucensis olim sita

Litterae de consecratione altaris et sacelli in titulum s. Hieronymi, quae consecratio die 8 Maii a. 1491 a Ioanne, episcopo Magnovaradinensi, facta est, gravissimum praebent testimonium de historia aedificationis curiae civitatis Olomucensis. Scriptae sunt in litteris psalterialibus, quae dicuntur, cum initiali littera A-nno pulchre ornata in membrana quadrata, cuius dorsum tabulae lignae agglutinatum est. Quae tabula in altari collocata erat. Anno 1723 in forma lignea inclusa est simulquae copia, vicem archetypi explens, confecta est. Ab exeunte saeculo XIX in thesauris Musei Olomucensis invenitur.

● Doklad úsporné konstrukce základového zdiva býv. kostela bernardinů v Olomouci?

Při nedávných opravách fasády pozdně gotické stavby někdejšího bernardinského kostela P. Marie v Olomouci¹ bylo vlevo od západního vchodu možno rozeznat těsně nad úrovní okolního terénu oblouk sklenutý z lomových kamenů. Zdivo pod vzepjetím oblouku vyplňuje stejně jako v ostatní hmotě horizontálně kladený lomový kámen. Tento značně neobvyklý prvek ve struktuře zdiva lze vysvětlit různě. Jednou z možností je úsporné založení podúrovňových partií zdiva do značné hloubky pomocí šachtic, tzv. „studnováním“. Tento způsob zpevnění základů uvádí na základě vlastních výzkumů dr. P. Michna. Podle jeho zjištění v Uničově při výstavbě lettneru klášterního kostela² byla základová rýha na několika místech prohloubena výkopy značně hlubokých šachtic, v nichž byly založeny pilíře, kotvící hluboko v rostlém terénu. Tentýž prvek zjistil u základů první výstavby kamenných obytných budov z počátku patnáctého století v areálu olomoucké Barvířské ulice.³ Zdá se, že také u kostela bernardinů jde o podobný úsporný a především také staticky velmi účelný prvek v kladení podúrovňového zdiva, přičemž uvedený oblouk vybíhá z podzemních pilířů. Bez sondy ovšem toto tvrzení má platnost pouhé hypotézy.

V. Burian

Poznámky:

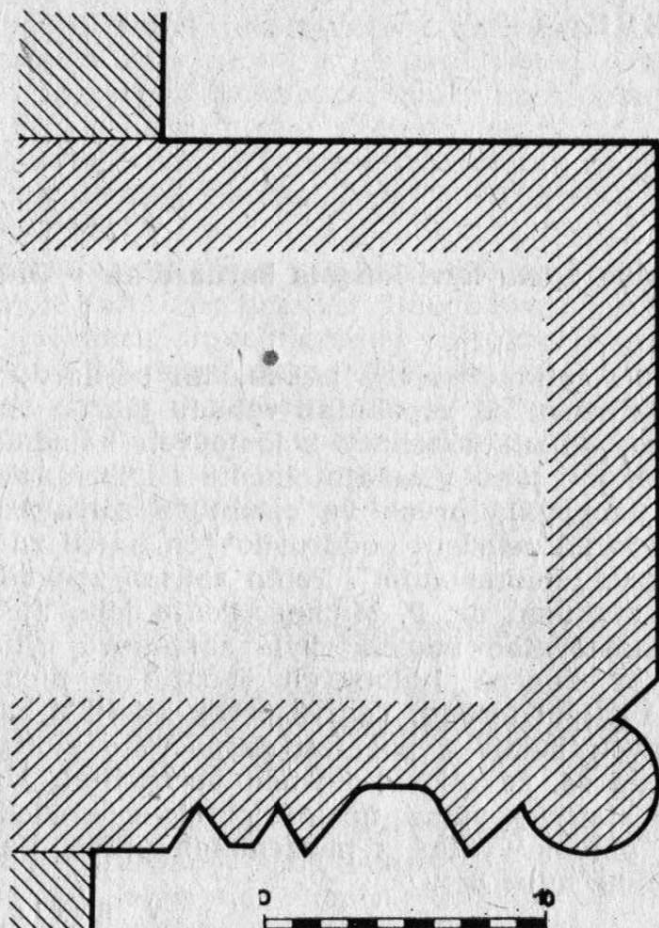
¹ Věstník MŠ a MK ČSR, XXVII, 1971, 151.

² Pavel J. Michna, Archeologický průzkum historického jádra města Uničova, ArchHist I 1974, str. 215, tab. VIII:1,2, str. 216.

³ Týž: Archeologický průzkum staveniště Státní spořitelny v Olomouci, I. etapa, PV 1976, 108.

● K nálezu profilu na gotickém portálu v areálu Přemyslovského paláce v Olomouci.

V podstřeší vikářské sakristie je v příčné zdi (dělicí objekt zhruba na stejné polovině) vezděn kamenný lomený portálek. Až do roku 1980 byl znám jen jako jednoduchý s hladkým ostěním. Díky rekonstrukčním pracím souvisejícím s úpravou Přemyslovského paláce se přišlo na zajímavý objev. Pod slabou vrstvou vápenná omítky (kryjící jen viditelnou lícni plochu portálku) se po jejím odstranění obnažilo dobře zachované plastické profilování. Při bližším ohledání se však zjistilo, že tato výzdoba je jen na straně situované k lodi dómu. K této lici portálku je do jeho spodní poloviny přizděna pozdněgotická klenba prvního patra vikářské sakristie. K popisu této profilace uvádíme:¹ hrana ostění začíná oblounem, dále břitem, který odděluje výžlabek, navazuje diamantový řez a hladká plocha. Rozměry jsou následující: výška 181 cm, světlost 71 cm, síla vystupujícího ostění 26 X 18,5 cm.

K přibližnému datování tohoto stavebního prvku lze (podle tvaru profilace) přisoudit nejspíše druhou polovinu 13. století.² Tvar i profil popsaného portálku je zatím v Olomouci osamocen. Další podrobný výzkum jistě odhalí další souvislosti jeho vzniku a funkci v této části Přemyslovského paláce. Tímto objevem se opět obohatí nepočtený soubor raněgotických architektonických prvků na území historického jádra města Olomouce.

Vladimír Gračka

Poznámky:

¹ Profil zaměřil autor zprávy (28. 11. 1980), kreslil Z. Otruba.

² V. Měncí, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, ZPP, roč. XX, 1980, str. 181.

Olomouc, dóm: profil gotického portálku v podstřeší vikářské sakristie. Kresba V. Gračka — Z. Otruba.

Vyobrazení na obálce:

1., 4. Olomouc, medaile 50. výročí pobočky ČNS Olomouc 1929—1979, avers, revers (J. Grmela — B. Teplý). Snímky Jiří Schubert.

(J. Dopita, Několik poznámek k medaili na 50. výročí založení pobočky České numismatické společnosti v Olomouci)

2. Portrét ženy od A. Ference z r. 1870. Stav před restaurováním a během restaurace. Snímky Jiří Schubert.

(M. Králíková, Dva obrazy Antonína Ference ve sbírkách olomouckého muzea)

3. Olomouc, býv. kostel bernardinů: detail struktury obvodového zdiva. Stav 21. 10. 1978. Snímek V. Burian.

(V. Burian, Doklad úsporné konstrukce základového zdiva býv. kostela bernardinů v Olomouci?)

Olomouc, dóm: gotický portálek s okolím v podstřeší vikářské sakristie. Snímek M. Valušková.

(V. Gračka, K nálezu profilu na gotickém portálku v areálu Přemyslovského paláce v Olomouci)

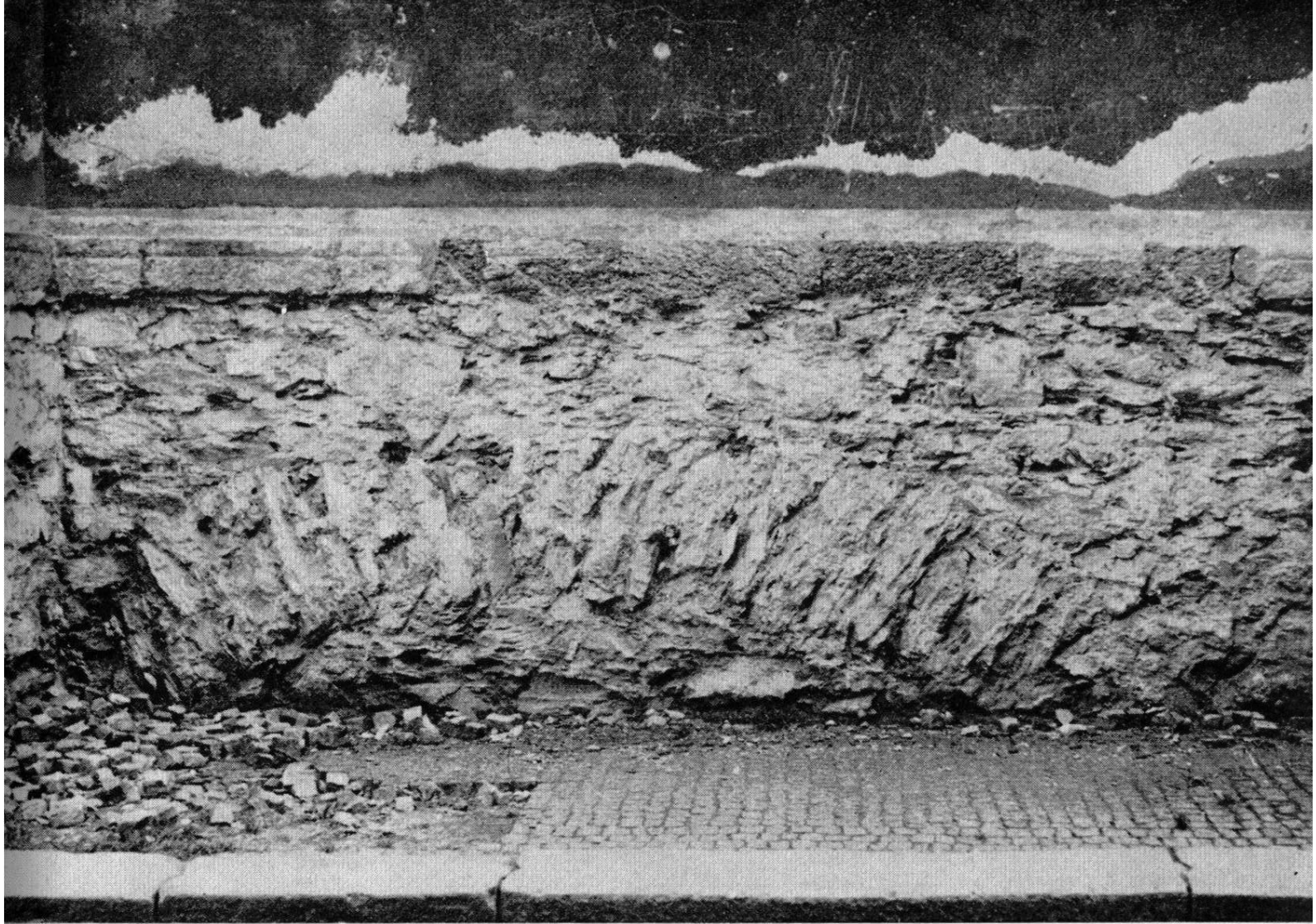
Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 214.

Vydalo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, náměstí Republiky 5/6.

Odpovědný redaktor Bohumil Šula.

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, třída Lidových milicí č. 5, Olomouc.

Rukopis odevzdán do tisku 15. 6. 1981. Reg. zn. RM 134.

OBSAH

ČLÁNKY: J. Dopita, Několik poznámek k medaili na 50. výročí založení pobočky České numismatické společnosti v Olomouci, 1. — J. Dopita, Neznámá olomoucká střelecká medaile z roku 1912, 3. — P. Pospěch, Příspěvek k politické činnosti J. R. Demla, 6. — M. Králiková, Dva obrazy Antonína Ferenze ve sbírkách olomouckého muzea, 13. — O. Kašpar, Polské prameny k dějinám objevných cest 16. století v Olomouci, 15. — P. Voit, Několik poznámek o přínosu olomouckých měštanských knihoven pro studium moravského humanismu, 18. — O. Kašpar — P. Voit, Literatura o Novém světě v předbělohorských knižních fondech Čech a Moravy se zvláštním zřetelem k Olomouci, 21. — V. Burian, Konsekrační nápis z roku 1491 z olomoucké radnice, 28. — SDĚLENÍ: V. Burian, Doklad úsporné konstrukce základového zdiva bývalého kostela bernardinů v Olomouci?, 31. — V. Gračka, K nálezu profilu na gotickém portálu v areálu Přemyslovského paláce v Olomouci, 31.